

STUDENÁ VÁLKA

John Lewis Gaddis

slovar

gestivnějším obrazem toho, co by po ní mohlo přijít. Když se přiblížil skutečný rok 1984, srovnávání skutečnosti s Orwellovou představou se přímo vnucovalo. Celý svět ještě totalitě nepodleh, ale jeho velkou část diktátoři ovládali. Nebezpečí války mezi USA a SSSR – dvěma supervelmocemi místo tří, jež předvídal Orwell – se zdálo ještě hrozivější, než jaké už bylo dlouhou řadu let předtím. A tento zjevně trvalý konflikt známý jako „studená válka“, který začal ještě za Orwellova života, nevykazoval sebe-menší známky ochabování.

Ale právě na počátku onoho roku, 16. ledna 1984, se večer na televizní obrazovce objevil herec, jehož by Orwell díky své někdejší práci filmového recenzenta určitě poznal, který v té chvíli vystoupil ve své nejnovější roli prezidenta Spojených států. Ronald Reagan měl do té chvíle pověst horlivého stoupence studené války. Nyní ale předložil jinou představu budoucnosti.

Jen si zkuste spolu se mnou na chvíli představit, že by se Ivan a Aňa ocitli, řekněme, v čekárně, nebo by se schovali před deštěm a bouří, spolu s Jimem a Sally, a že by nebylo jazykové bariéry, která by jim bránila v rozhovoru. O čem by mluvili? Rokovali by o neshodách svých vlád? Nebo by si povídali o svých dětech a o tom, čím se živí?... Možná by se i dohodli, že spolu někdy brzy zajdou na večeri. Především by byli důkazem toho, že lidé se nepouštějí do válčení.³

To byla nečekaně přívětivá výzva lidským tvářím, aby zvítězily nad vysokými botami, diktátory a válečnými mašinieriemi. Ta výzva – v orwellovském roce 1984 – uvedla do pohybu řetěz událostí, díky kterým to lidské tváře opravdu dokázaly. Pouhý rok po Reaganově projevu se jeden horlivý odpůrce totalitarismu stal vůdcem Sovětského svazu. Za šest let se panování této země nad polovinou Evropy zhroutilo. Za osm let pak samotný Sovětský svaz – stát, který byl rozhodující inspirací Orwellova velikého a ponurého prorocství – přestal existovat.

K tomu všemu samozřejmě nedošlo jen proto, že Reagan pronesl projev nebo že Orwell napsal román: vyznění té knihy vlastně převrací sled událostí. Nicméně je užitečné začínat vizemi, protože z nich se rodí naděje i obavy. Dějiny potom rozhodnou, co zvítězí.

KAPITOLA PRVNÍ

NÁVRAT STRACHU

„Čekali jsme, až vystoupí na břeh. Viděli jsme jejich obličeje. Vypadali jako normální lidé. Představovali jsme si něco jiného. To tedy byli Američané!“

LJUBOV KOZINČENKOVA,
58. gardová divize Rudé armády

„Myslím, že jsme nevěděli, co můžeme od Rusů čekat, ale když jste se na ně podíval a prohlédl si je, nemohl jste říci tak ani tak, víte? Kdybyste jim oblékl americkou uniformu, potom by to mohli být Američané!“

AL ARONSON,
69. pěší divize armády USA

TAKHLE MĚLA VÁLKA podle všech předpokladů končit: jásotem, potřásáním rukou, tancem, popíjením a nadějí. Tím dnem byl 25. duben 1945, místem východoněmecké město na Labi – Torgava – a tou událostí první setkání armád přicházejících z opačných konců světa, které rozsekly Německo na dva kusy. O pouhých pět dní později si Adolf Hitler prostřelil hlavu v bunkru pod haldami trosek, které představovaly vše, co zbylo z Berlína. A ani ne dva týdny po setkání spojeneckých armád na Labi Němci bezpodmínečně kapitulovali. Vůdcové vítězné Velké koalice, Franklin Delano Roosevelt, Winston Spencer Churchill a Josif Vissarionovič Stalin si už dříve potřásli rukama, pronesli přípitky a vyjádřili naději v lepší svět. Bylo to na dvou vrcholných setkáních v době války – v Teheránu v listopadu 1943 a v Jaltě v únoru 1945. Tato gesta by ovšem znamenala jen málo, kdyby si vojáci, kterým veleli, nedokázali uspořádat mnohem bujařejší oslavy tam, kde to má opravdovou platnost: na frontách a válečných polích, ze kterých se teď už protivník vytrácel.

Proč se ale spojenecké armády k sobě u Torgavy přibližovaly tak obezřetně, jako by na druhé straně čekaly nějaké mimozemšťany? A proč se jim podobnosti, které na sobě vzájemně shledávaly, zdály tak překvapivé – a tak uklidňující? A proč, vzdor tomu, jejich nejvyšší velitelé trvali na oddělených kapitulčních ceremoniálech, jednom pro západní frontu v Remeši 7. května a druhém pro východní frontu v Berlíně o den později? Proč se sovětské úřady snažily rozehnat spontánní proamerické demonstrace,

které v Moskvě propukly po oficiálním oznámení německé kapitulace? Proč americké úřady během následujícího týdne náhle přerušily přísun životně důležité materiální pomoci, dodávané do SSSR v rámci smlouvy o půjčce a pronájmu, a pak jej znovu obnovily? Proč Rooseveltův klíčový poradce Harry Hopkins, který měl rozhodující podíl na ustavení Velké koalice, pospíchal pouhých šest týdnů po skonu svého šéfa do Ruska, aby se ji pokusil zachránit? A proč, když už jsme u toho, nazve Churchill o několik let později své vzpomínky na tyto události *Triumf a tragédie*?

Odpověď na všechny tyto otázky je stejná: ve válce zvítězila koalice, jejíž hlavní členové už přece bojovali – ideologicky a geopoliticky, když ne vojensky – také proti sobě navzájem. Bez ohledu na to, jak skvělý byl triumf Velké koalice na jaře 1945, její dosavadní úspěchy vždycky vyplývaly z toho, že neslučitelné systémy sledovaly slučitelné cíle. Tragédie spočívala v tom, že vítězství bude vyžadovat, aby vítězové buď přestali být tím, čím jsou, nebo aby se vzdali podstatné části toho, čeho chtěli aktivní účastí ve válce dosáhnout.

I.

KDYBY SE NA BŘEZÍCH Labe v dubnu 1945 ocitl opravdový mimozemšťan, skutečně by mohl postřehnout vnější podobnosti armád, ruské a americké, jež se tu setkaly, stejně jako společností, které je vyslaly do boje. Jak Spojené státy, tak Sovětský svaz se zrodily z revoluce. Obě velmoci stavěly na ideologiích s globálními aspiracemi: jejich vůdcové předpokládali, že co funguje doma, bude fungovat i ve světě. Obě také, jako kontinentální státy, se postupem času nesmírně rozrostly: byly to v té době první a třetí největší země na světě. A u obou byl také bezprostředním důvodem vstupu do války překvapivý nepřátelský útok. Německá invaze do Sovětského svazu začala 22. června 1941 a japonský úder na Pearl Harbor přišel 7. prosince téhož roku (Hitlerovi to posloužilo jako záminka k vyhlášení války Spojeným státům o čtyři dny později). Tak by alespoň mohl vypadat výčet podobností. Jenomže odlišností, na něž by zase mohl okamžitě poukázat kterýkoli pozemský pozorovatel, byly mnohem podstatnější.

Americká revoluce, která se odehrála o jedno a půl století dříve, byla výrazem pocitu silné nedůvěry ke koncentrované moci. Nezvratným přesvědčením otců zakladatelů bylo, že svobody a spravedlnosti lze dosáhnout jedině omezením moci. Díky promyšlené ústavě, relativní geografické izolovanosti od potenciál-

ních protivníků a jedinečnému bohatství přírodních zdrojů dokázali Američané vybudovat mimořádně mocný stát, což druhá světová válka jednoznačně prokázala. Američané toho ovšem dosáhli striktním omezením pravomocí své vlády zasahovat do jejich každodenního života, ať už se to týkalo šíření myšlenek, organizace ekonomických aktivit nebo prosazování politických zájmů. I přes dědictví otrokářství a bezmála vyhlazení původního obyvatelstva a navzdory přetrvávající diskriminaci rasové a sociální mohli občané Spojených států v roce 1945 oprávněně tvrdit, že žijí v nejsvobodnější společnosti na Zemi.

Bolševickou revoluci, k níž došlo před pouhým čtvrtstoletím, charakterizovala naopak právě koncentrace moci jako prostředek likvidace třídních nepřátel a vytvoření pevné základny, z níž se měla proletářská revoluce šířit do celého světa. Karel Marx v *Komunistickém manifestu*, uveřejněném v roce 1848, tvrdil, že industrializace, kterou kapitalisté spustili, způsobí vykořisťování a zároveň rozrůstání dělnické třídy, která se dříve nebo později osvobodí. Vladimír Iljič Lenin, který nehodlal čekat, až k tomu dojde spontánně, se snažil dějiny popohnat, a proto se v roce 1917 násilným převratem zmocnil vlády nad Ruskem, aby z něj vytvořil marxistický stát, přestože to bylo v rozporu s Marxovým předpokladem, že k revoluci může dojít jen v průmyslově rozvinuté zemi.

Stalin, který nastoupil po Leninovi, se proto rozhodl tento rozpor překonat: přebuduje Rusko takovým způsobem, aby odpovídalo marxisticko-leninské ideologii. A tak přinutil převážně agrární zemi s nerozvinutými tradicemi svobodné společnosti, aby se přeměnila v plně industrializovaný a naprosto nesvobodný stát. V důsledku toho byl Svaz sovětských socialistických republik na konci druhé světové války nejttotalitnější společností na planetě.

Stejně jako se oba vítězné národy sotva mohly jeden od druhého lišit víc, byla velice rozdílná i válka, kterou každý z nich vedl v letech 1941–1945. Spojené státy bojovaly souběžně na dvou frontách – proti Japoncům v Tichomoří a proti Němcům v severní Africe a v Evropě – ale přesto utrpěly pozoruhodně malé ztráty: na všech bojištích padlo jen 300 000 amerických vojáků. Amerika, zeměpisně vzdálená od míst, kde se bojovalo, nezažila žádný významný útok na své území vyjma úvodního napadení Pearl Harboru. Spolu se svým spojencem Velkou Británií (ta ve válce ztratila 357 000 lidí) měli Američané možnost volby kdy, kde a za jakých podmínek v ní budou bojovat. To podstatně pomáhalo minimalizovat válečná rizika a bojové ztráty. Navíc, na rozdíl od Británie, vyšly Spojené státy z války s prosperujícím hos-

podářstvím: díky válečným výdajům se jejich HDP za necelé čtyři roky téměř zdvojnásobil. Jestli snad vůbec někdy mohlo existovat něco jako „dobrá“ válka, pak pro Spojené státy to byla ta, která právě končila.

Sovětský svaz žádné takové výhody neměl. Bojoval sice jen na jedné frontě, ale byla to ta nejstrašnější válka v dějinách. Se zpusťšenými městy a vydrancovanými vesnicemi, s průmyslem v troskách nebo spěšně odsunovaným za Ural měli Sověti kromě kapitulace jedinou možnost - zoufalý odpor na místě a za podmínek, které diktoval nepřítel. Odhady civilních i vojenských ztrát, i když jsou (a musí být) nepřesné, vypovídají o tom, že v důsledku války zahynulo přibližně 27 milionů sovětských občanů - přibližně devadesátkrát víc než Američanů. Stěží někdy někdo zaplatil za vítězství krvavější cenu. Sovětský svaz byl v roce 1945 těžce otřesený stát, který děkoval osudu za to, že vůbec přežil. Tato válka, jak napsal jeden soudobý pozorovatel, se stala „nejstrašlivější vzpomínkou ruského národa, ale zároveň tou, na kterou je nejpyšnější“.²

Když však došlo na utváření podoby poválečného světa, byly pozice vítězů mnohem vyrovnanější, než by se dalo z uvedených asymetrií usuzovat. Spojené státy zatím ještě nezměnily svou dlouhodobou zásadu neangažovat se v Evropě - Roosevelt dokonce Stalina v Teheránu ujistil, že američtí vojáci se po ukončení války do dvou let vrátí domů.³ A také, s ohledem na depresivní zkušenost, kterou svět udělal s ekonomikou a politikou ve 30. letech, nebylo vůbec jisté, že válečná prosperita bude pokračovat nebo že demokracie se uchytí i někde jinde než v oněch nemnoha zemích, kde už existovala předtím. Z neoddiskutovatelného faktu, že Američané a Britové nedokázali Hitlera porazit bez Stalinovy pomoci, plynulo, že druhá světová válka zničila pouze německý fašismus - nikoli totalitní režimy jako takové nebo jejich vyhlídky do budoucna.

Navzdory obrovským ztrátám, které utrpěl, měl Sovětský svaz proti svým rivalům i některé podstatné výhody. Vzhledem k tomu, že byl součástí Evropy, jeho vojska se z ní stahovat nebudou. Jeho plánované hospodářství projevilo schopnost udržet plnou zaměstnanost, kdežto kapitalistické demokracie to během předválečných let nedokázaly. Jeho ideologie budila v Evropě značné sympatie, protože komunisté se ve značné míře zapojili do národních hnutí odporu proti Němcům. A konečně nepoměrně větší břemeno, které ve válce proti Hitlerovi doléhalo na Rudou armádu, poskytovalo SSSR morální nárok na významnou, možná dokonce hlavní roli při utváření podoby poválečného svě-

ta. V roce 1945 bylo snadné věřit, že autoritářský komunismus je právě tak pevnou součástí budoucnosti lidstva jako demokratický kapitalismus.

A Sovětský svaz měl ještě jednu výhodu navíc: jako jediný z vítězů vyšel z války pod osvědčeným vedením. Rooseveltova smrt 12. dubna 1945 katapultovala do Bílého domu jeho nezkušeného a málo informovaného viceprezidenta Harryho S. Trumana. A o tři měsíce později Churchillova nečekaná porážka v parlamentních volbách vynesla do premiérského křesla mnohem méně imponantního vůdce labouristů Clementa Attleeho. Sovětský svaz měl oproti tomu od roku 1929 ve Stalinovi nezpochybnitelného vůdce, který svou zemi od základů přebudoval a pak ji i dovedl k vítězství ve druhé světové válce. Kremelský diktátor, úskočný, hrozivý a vždy působící dojmem cílevědomého pragmatika, věděl přesně, čeho chce v poválečné éře dosáhnout. Truman, Attlee a lidé v jejich zemích působili mnohem méně jistým dojmem.

II.

A CO TEDY Stalin vlastně *chtěl*? Je na místě začít právě jím, protože on jediný z poválečných vůdců měl dost času, s otěžemi moci stále pevně v rukou, aby si stanovil jasné cíle a určil pořadí jejich důležitosti. Na konci války mu bylo 65 let, byl sice tělesně vyčerpaný, obklopený patolízaly a osobně osamělý - ale stále neotřesitelně, a dokonce hrozivěji než kdy předtím, usazený na trůnu. Prořídilý knír, zašlé zuby, zbrzděná tvář a žlutá oční bělma mu podle vzpomínky jednoho amerického diplomata „propůjčovaly vzhled starého, v mnoha bitkách zjizveného tygra... Nepřipravený návštěvník by nebyl nikdy dokázal uhodnout, jaké hlubiny vypočítavosti, ctižádosti, bažení po moci, žárlivosti, krutosti a zlovolné pomstychtivosti se ukrývají pod touhle všední fasádou“.⁴ Už ve 30. letech se Stalin čistkami v několika vlnách zbavil všech rivalů. Jeho poddaní dobře věděli, že pouhé zdvižení obočí nebo nepatrný pohyb prstem může rozhodnout mezi životem a smrtí. Ačkoliv při své překvapivě malé postavě - měřil jen 1,63 m - nebyl tento starý tělnatý člověk žádný obr, tyčil se nade všemi jako kolos.

Stalinovy poválečné cíle byly čtyři: zabezpečit vlastní osobní moc; zabezpečit domácí postavení komunistického režimu; zabezpečit mezinárodní postavení Sovětského svazu, a tím také marxisticko-leninské ideologie - přesně v tomto pořadí. Jeho snahou bylo zajistit, aby už nikdy žádná vnitropolitická síla ne-

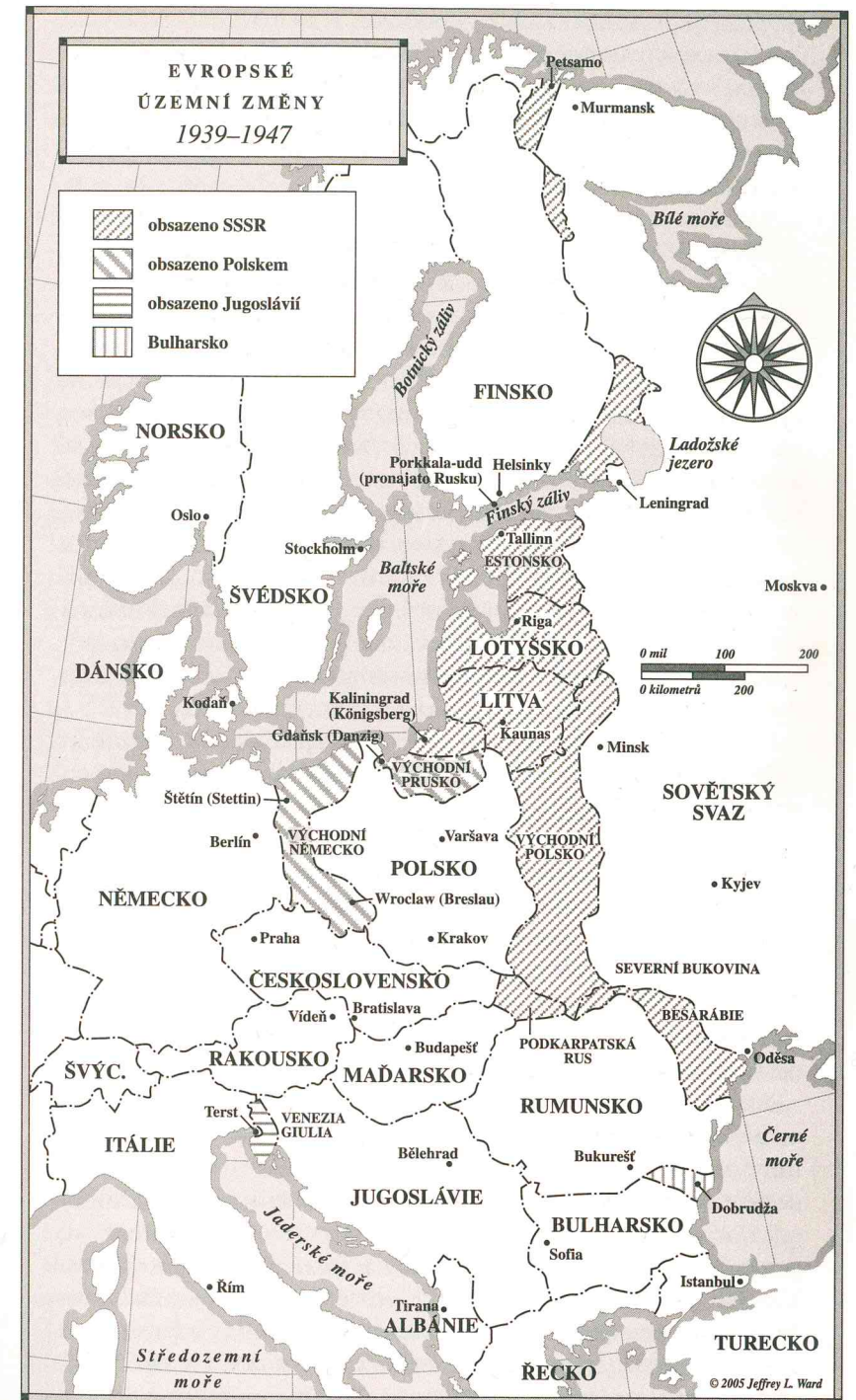

ohrozila jeho samovládu a nikdo zvenku neuvrhl do nebezpečí jeho říši. Zájmy komunistů kdekoliv ve světě, i kdyby je třeba považoval za oprávněné, zůstanou trvale podřízeny sovětským prioritám, jak je stanovil právě on.⁵ Obrovsky obávaný – ale také masově uctíváný – jak v Sovětském svazu, tak i v mezinárodním komunistickém hnutí.

Strašlivé lidské a materiální ztráty, které Sověti za druhé světové války utrpěli, měly být podle Stalinova přesvědčení hlavním kritériem při rozhodování o tom, co komu připadne po jejím skončení. Sovětský svaz měl tudíž získat velice mnoho.⁶ Nejenže mu zase budou patřit ta území, která za války dočasně ztratil, ale podrží si také to, čeho se zmocnil díky oportunistickému a krátkozrakému Paktu o neútočení uzavřenému s Hitlerem v srpnu 1939 – tedy tři pobaltské státy: Litvu, Lotyšsko a Estonsko a také značné části území Finska, Rumunska, Polska. Bude zároveň požadovat, aby i země, které ležely za těmito posunutými hranicemi bolševické velmoci, zůstaly v sovětské sféře vlivu. Bude usilovat i o další územní zábory na úkor Íránu a Turecka (včetně kontroly nad úžinami – Dardanelami a Bosporem) a navíc o námořní základny ve Středomoří. A konečně také ztrestá poražené a zpustošené Německo vojenskou okupací, rozsáhlým vyvlastňováním, reparacemi a tím, že mu vnutí svou ideologii.

V tom ovšem spočívalo pro Stalina trýznivé dilema. Obrovské válečné ztráty, nesrovnatelně větší, než jaké utrpěli jeho spojenci, možná opravňovaly Sovětský svaz i k nesrovnatelně větším poválečným ziskům, ale současně jej připravily o sílu, kterou by potřeboval k tomu, aby si takové zisky vynutil jednostrannými kroky. SSSR potřeboval mír, hospodářskou pomoc a alespoň tichý diplomatický souhlas svých dosavadních spojenců. V dané chvíli nebyla jiná možnost, než se snažit o spolupráci s Američany a Brity. Stejně jako byli Anglo-Američané závislí na Stalinovi při porážce Hitlera, tak byl teď on závislý na jejich setrvalé dobré vůli, jestliže chtěl dosáhnout svých poválečných cílů za rozumnou cenu. Proto si nepřál ani horkou, ani studenou válku.⁷ Jiná věc ovšem byla, jestli bude dost obratný, aby se těmito variantám dokázal vyhnout.

Stalin totiž spojence hodnotil spíš na základě svých vlastních představ a přání než podle strážlivého rozboru jejich priorit, jak je viděli oni sami ve Washingtonu a v Londýně. V tomto ohledu byl Stalin pod vlivem marxisticko-leninské ideologie, ze které pramenily jeho falešné představy. Ta nejdůležitější vycházela z Leninova názoru, že kapitalistické státy nikdy nebudou schopné dlouhodobé bezkonfliktní spolupráce. Dříve nebo později pře-

vládne jejich nezměnitelná chamtivost - neodolatelné nutkání nadřazovat ekonomické zisky politickým potřebám - a komunistům tedy stačí trpělivě počkat, až se jejich protivníci sami navzájem zničí. „Spojenectví mezi námi a demokratickými kapitalistickými státy se daří jen proto, že chtějí zabránit Hitlerově dominanci,“ podotkl jednou Stalin, když se válka chýlila ke konci. „V budoucnu budeme ze stejného důvodu stát proti nim.“⁸

Tato představa o krizi uvnitř kapitalistického světa určitě nepostrádala jisté opodstatnění. Vždyť první světová válka koneckonců byla válkou mezi kapitalistickými mocnostmi a právě tento konflikt umožnil vznik prvního komunistického státu. Hluboká hospodářská krize uvrhla kapitalistický svět do situace, kdy se každý hleděl zachránit na úkor ostatních, namísto spolupráce směřující k záchraně globální ekonomiky a zachování poválečného uspořádání. Důsledkem byl vznik nacistického Německa. Stalin věřil, že s koncem druhé světové války musí hospodářská krize nutně propuknout zase. Kapitalisté pak budou spíše než ostatní svět potřebovat Sovětský svaz. To byl důvod, proč s jistotou předpokládal, že Spojené státy půjčí Sovětskému svazu několik miliard dolarů na jeho poválečnou obnovu. Jinak totiž - v době nadcházejícího globálního hospodářského zhroucení - těžko najdou trh pro své výrobky.⁹

A právě tak se nutně dříve nebo později druhá kapitalistická velmoc, Velká Británie - Stalin její sílu neustále přeceňoval - rozejde se svým americkým spojencem kvůli ekonomickému soupeření: „Stále platí, že válka mezi kapitalistickými státy je nevyhnutelná,“ tvrdil generalissimus ještě v roce 1952.¹⁰ Podle jeho názoru tedy dlouhodobé dějinné síly odškodní Sovětský svaz za katastrofu, kterou pro něj znamenala 2. světová válka, a Sověti tak nebudou k dosažení svých cílů potřebovat přímou konfrontaci s Američany a Brity. Mohou si jednoduše počkat, až kapitalistické státy začnou soupeřit mezi sebou a znechucení Evropané se přikloní ke komunismu jako vítané alternativě.

Stalin tudíž neměl v úmyslu obnovit rovnováhu sil v Evropě, naopak: chtěl Evropu ovládnout stejně totálně, jako se o to předtím pokoušel Hitler. Existenci takového záměru zpětně potvrzuje jeho nostalgický povzdech z roku 1947, kdy řekl, že „kdyby tak Churchill odložil otevření druhé fronty o jeden rok, Rudá armáda by postoupila až do Francie... Pohrávali jsme si s myšlenkou, že dojdeme až do Paříže“.¹¹ Na rozdíl od Hitlera se Stalin neřídil žádným pevným časovým rozvrhem. Vylodění v Normandii v roce 1944 uvítal i s vědomím, že to Rudé armádě znemožní dostat se v bezprostřední budoucnosti do západní Evropy: prvořa-

dým cílem v té době byla porážka Německa. Ani diplomacii jako cestu k uskutečnění dosažení svého cíle ještě neodepisoval, do značné míry proto, že počítal - alespoň po nějakou dobu - s americkou spoluprací v tomto směru. Nenaznačil snad Roosevelt, že se Spojené státy nebudou ucházet o vlastní sféru vlivu v Evropě? Stalin měl tedy grandiózní vizi: mírovými prostředky získanou, ale historicky nevyhnutelnou dominanci v Evropě. Jeho vize měla ovšem jednu podstatnou vadu: nebrala v úvahu vývoj poválečných cílů Spojených států amerických.

III.

CO SI PO VÁLCE PŘÁLI získat Američané? Nepochybně také bezpečnost, ale na rozdíl od Stalina měli mnohem méně jasno v tom, co budou muset udělat, aby si ji zajistili. Důvodem bylo dilema, které před ně 2. světová válka postavila: Spojené státy nemohou dále sloužit jako vzor ostatnímu světu a současně setrvávat ve svém izolacionismu.

Po větší část svých dějin se Američané právě o tohle pokoušeli. Dosud se nikdy nemuseli bát o svou bezpečnost, protože od mocností, jež by jako zdroj možného ohrožení připadaly v úvahu, je dělily oceány. Sama jejich nezávislost, vydobytá na Velké Británii v roce 1776, vyplynula, jak předpověděl Thomas Paine, ze skutečnosti, že je nemyslitelné, aby „ostrov navěky vládl světadílu“.¹² Přes své postavení námořní velmoci nebyli Britové nikdy schopni vyslat na 5500 kilometrů vzdálený druhý břeh Atlantického oceánu dostatečnou vojenskou sílu, aby Američany udrželi ve svém impériu nebo jim zabránili v ovládnutí severoamerického kontinentu. A možnost, že by se to podařilo jiné evropské mocnosti, byla ještě iluzornější, protože pozdější vlády v Londýně se s Američany shodovaly v tom, že na západní polokouli je jakákoli další kolonizace nežádoucí. Spojeným státům tudíž okolnosti dopřály ten luxus, že si mohly udržovat rozsáhlou mocenskou sféru, aniž by přitom riskovaly, že narazí na zájmy jiné velmoci.

Byla tu však jedna oblast, ve které Američané o světový vliv opravdu usilovali - a to oblast idejí. Jejich Prohlášení nezávislosti koneckonců přicházelo s radikálním nárokem na společenskou rovnoprávnost: *všichni lidé* byli stvořeni jako sobě rovni. Během prvních čtrnácti desetiletí své nezávislosti ovšem nevyvinuli žádné úsilí, aby tento nárok prosazovali v zahraničí. Spojené státy budou sloužit jako příklad, ostatní svět se bude muset rozhod-

nout, jakým způsobem a za jakých okolností se jím bude řídit. „Ony jsou tím největším stoupencem svobody a nezávislosti mezi všemi,“ prohlásil v roce 1821 ministr zahraničí John Quincy Adams, „ale jsou tímto bojovníkem a obhájcem pouze samy pro sebe.“¹³ Přístup Ameriky proto byl, navzdory její internacionální ideologii, izolacionistický: tento národ se ještě nedopracoval k poznání, že jeho bezpečnost vyžaduje šíření jeho zásad. Americká zahraniční a vojenská politika byla mnohem méně ambiciózní, než by se dalo od tak velkého a silného státu očekávat.

Teprve s 1. světovou válkou se Spojené státy od tohoto přístupu odklonily. Woodrow Wilson veden obavou, že by císařské Německo mohlo porazit Velkou Británii a Francii, přesvědčil své krajany, že nasazení vojenské síly Ameriky je nezbytné k obnovení rovnováhy sil v Evropě – ale tento geopolitický cíl ospravedlnil navíc ještě ideologicky. Je nutné zajistit, tvrdil, aby svět byl „bezpečný pro demokracii“.¹⁴ A Wilson šel ještě dál, když jako základ pro poválečné uspořádání navrhl vytvoření Společnosti národů, která bude vůči státům uplatňovat cosi jako vládu zákona, kterou státy – alespoň ty osvícené – uplatňují vůči jednotlivcům. Doufal v zánik představy, že samotná moc zakládá právo.

Jak tato vize, tak i obnovená mocenská rovnováha se ovšem ukázaly jako nezralé. Vítězství v 1. světové válce nečinilo ze Spojených států globální mocnost; namísto toho jen většinu Američanů utvrdilo v přesvědčení o nebezpečnosti přílišné angažovanosti. Ve svých plánech na ustavení poválečné organizace pro kolektivní bezpečnost zacházel Wilson mnohem dál, než kam jej jeho krajané byli ochotni následovat. Mezitím zklamání ze spojenců – společně s Wilsonovou špatně organizovanou a jen vlažně prováděnou vojenskou intervencí proti bolševikům na Sibiři a v severním Rusku – proměnilo sladké plody vítězství v kyselé hrozny. Situace ve světě nahrávala návratu k izolacionismu: když Američané viděli nespravedlnosti Versaillské smlouvy, potom propuknutí světové hospodářské krize a následný vzestup agresivních režimů v Evropě a východní Asii, jen je to utvrzovalo v přesvědčení, že pro ně bude nejlepší, když se do mezinárodních záležitostí nebudou zapojovat vůbec. To byl vzácný případ útěku velmoci od globální odpovědnosti.

Franklin D. Roosevelt už před tím, než v roce 1933 vstoupil do Bílého domu, připravoval bez ustání – byť často s oklikami – Spojeným státům půdu, aby hrály aktivnější roli ve světové politice. Nebylo to snadné: „Cítím se úplně stejně, jako kdybych se ve tmě na holé zdi snažil najít kliku od dveří.“¹⁵ Dokonce ještě po tom, co Japonsko v roce 1937 přepadlo Čínu, a pak po vypuknutí 2. svě-

tové války v Evropě zaznamenal Roosevelt jen malý úspěch při přesvědčování vlastního národa, že Wilson měl pravdu. Že bezpečnost Ameriky může být ohrožena i tím, co se děje na opačném konci světa. Teprve zdrcující události v letech 1940–1941 – pád Francie, bitva o Británii a nakonec japonský útok na Pearl Harbor – způsobily, že se Amerika vrátila k úkolu znovunastolení mocenské rovnováhy také mimo západní polokouli. „Poučili jsme se ze svých dřívějších omylů,“ sliboval prezident v roce 1942. „Tentokrát budeme vědět, jak válečného vítězství plně využít.“¹⁶

Roosevelt měl čtyři hlavní válečné cíle. Prvním byla pomoc spojencům – hlavně Velké Británii, Sovětskému svazu a (s menším úspěchem) nacionalistické Číně – protože jiná cesta k vítězství neexistovala: USA nemohly bojovat proti Německu a Japonsku samotné. Druhým cílem bylo zajistit spojeneckou spolupráci při utváření poválečného uspořádání, protože bez toho by byla jen malá naděje na trvalý mír. Třetí cíl se týkal povahy tohoto uspořádání. Roosevelt očekával, že spojenci Ameriky přijmou takové řešení, které pomůže odstranit nejpravděpodobnější příčiny budoucích válek. Předpokladem bylo jednak vytvořit novou organizaci kolektivní bezpečnosti, která by měla dostatečnou autoritu k odstrašení, a bude-li to nutné, i k potrestání případného agresora, a současně obnovit globální ekonomický systém tak, aby byl schopen zabránit opakování světové hospodářské krize. A nakonec bude takové poválečné uspořádání muset být „prodejné“ americkému národu. Roosevelt nehodlal opakovat Wilsonovu chybu a nutit své krajany, aby zašli mnohem dál, než kam sahaly hranice jejich ochoty a připravenosti. Jedině tak bude možné po 2. světové válce zabránit opětovnému návratu k izolacionismu. Spojené státy ovšem nebudou ochotné se smířit – rozhodně o nic víc než Sovětský svaz – s takovým poválečným světem, který by se podobal tomu předválečnému.

Nakonec ještě zmínka o britských cílech. Ty byly, jak je stanovil Churchill, mnohem skromnější: přežít za každou cenu, i když to znamenalo přepustit vedení v anglo-americké koalici Washingtonu, i když to znamenalo oslabení britského impéria, i když to také znamenalo spolupracovat se Sovětským svazem, a tedy s režimem, který si Churchill před dvaceti lety po bolševické revoluci přál rozdrtit.¹⁷ Britové se budou snažit uplatňovat svůj vliv na Američany, jak jen to bude možné – vzali tak na sebe podobnou úlohu jako v antice Řekové mentorující Římany –, ale za žádných okolností nedopustí vážnou roztržku s Američany. Stalinovy představy o nezávislé Británii schopné postavit se Spojeným státům, nebo proti nim dokonce válčit, by politikům, kteří

skutečně utvářeli britskou válečnou a poválečnou strategii, připadaly naprosto fantastické.

IV.

JAKÁ BYLA, vezmeme-li v úvahu všechny uvedené cíle, naděje na takové poválečné uspořádání, které by udrželo Velkou koalici při životě? Roosevelt, Churchill a Stalin nepochybně v takový výsledek doufali. Žádný z nich si nepřál nové nepřátele tak brzy po tom, co porazil ty staré. Jenomže jejich spojenectví bylo od samého počátku nejen nástrojem ke společnému postupu v boji proti zemím Osy, ale současně *také* sloužilo každému z vítězů k vybudování co nejvýhodnějšího postavení, díky němuž by mohl maximalizovat vlastní vliv v poválečném světě. Těžko tomu mohlo být jinak: navzdory veřejným proklamacím Velké trojky, že partikulární politické zájmy jsou po dobu války odsunuty stranou, nikdo ze zúčastněných v takovou zásadu nevěřil ani se jí v praxi neřídil. Tím, oč skutečně usilovali - ve vzájemné korespondenci a na konferencích povětšinou skrytých zrakům veřejnosti - bylo sladění rozdílných politických zájmů existujících bez ohledu na to, že měli společný vojenský cíl. Toto úsilí bylo z větší části neúspěšné, a právě v tom jsou kořeny studené války. Zde jsou hlavní sporné body:

DRUHÁ FRONTA A SEPARÁTNÍ MÍR. Kromě samotné válečné porážky se Anglo-Američané nejvíc obávali toho, že by Sovětský svaz mohl opět, stejně jako v roce 1939, uzavřít s nacistickým Německem obchod, který by rozsáhlé části Evropy vložil do rukou totalitních režimů - proto Roosevelt a Churchill připisovali takovou důležitost udržení Sovětského svazu ve válce. To vyžadovalo poskytovat Sovětům veškerou potřebnou pomoc dodávkami potravin, výzbroje a výstroje, a to i za cenu sáhnutí k zoufalým prostředkům a obrovských lidských a materiálních ztrát: vysílat konvoje do Murmanska a Archangelska, vstříc útočícím německým ponorkám a bombardérům, byl mimořádně obtížný a nákladný podnik. Také to znamenalo ustoupit bez protestu Stalinovým požadavkům na vrácení všech ztracených území navzdory nepřijemné skutečnosti, že některá z nich - pobaltské státy, východní Polsko a části Finska a Rumunska - se pod sovětskou nadvládou dostaly teprve v důsledku Stalinova paktu s Hitlerem. Konečně bylo nutné předejít uzavření separátního míru, což vyžadovalo také otevření druhé fronty v Evropě hned, jakmile to bude vojensky

proveditelné, ačkoli v Londýně a ve Washingtonu se shodovali v tom, že společně musí trvat na odložení invaze do Evropy na dobu, kdy bude mít naději na úspěch za přijatelnou cenu.

Následkem toho se druhá fronta - přesněji řečeno druhé fronty - rodila jen pomalu, což roztrpčovalo bojující Rusy, kterým situace nedopřávala luxus možnosti minimalizovat vlastní ztráty. První z druhých front byla otevřena v severní Africe, kterou do té chvíle měla pod kontrolou vichistická vláda a kde se v listopadu 1942 vylodily americké a britské síly; v roce 1943 následovaly invaze na Sicílii a do jižní Itálie. Ale teprve s vyloděním v Normandii, v červnu 1944, začaly anglo-americké vojenské operace snímat podstatnou část válečného břemene z ramen Rudé armády, která už dlouho předtím dosáhla obratu na východní frontě a nyní Němce vytlačovala ze sovětského území. Stalin spojencům pogrataloval k úspěšnému vylodění v Den D, ale podezření, že odklady invaze přes kanál La Manche byly záměrnou snahou nechat co nejdéle hlavní tíhu bojů na bedrech SSSR, přetrvávalo.¹⁸ Takový byl, podle pozdějšího hodnocení jednoho sovětského analytika, záměr Spojených států: zapojit se „teprve na poslední chvíli, kdy bylo snadné ovlivnit výsledek války a v plné míře si pojištit vlastní zájmy“.¹⁹

Politický význam otvírání druhých front byl přinejmenším stejně velký jako ten vojenský, protože Američané a Britové nyní měli spolu se Sovětským svazem bezprostřední účast na kapitulaci a okupaci Německa i jeho satelitů. Je sice pravda, že když v červenci 1943 kapitulovala Itálie, anglo-americké vedení Rusy z tohoto procesu vynechalo, ale to bylo spíš v zájmu zjednodušení celé věci než kvůli něčemu jinému. Stalinovi to ale poskytlo záminku - i bez ní by ovšem postupoval stejně -, aby Američanům a Britům odepřel jakoukoli významnější roli při okupaci Rumunska, Bulharska a Maďarska v letech 1944-1945, kdy Rudá armáda do těchto zemí vstoupila.

Stalin a Churchill v říjnu 1944 snadno dospěli ke shodě, že by Sovětský svaz měl mít v těchto zemích rozhodující vliv oplátkou za stejnou výhodu pro Brity v Řecku. Pod povrchem nicméně obavy přetrvávaly. Roosevelt protestoval, že v této věci byl obejit. A když na jaře 1945 začali Britové a Američané vyjednávat o kapitulaci německých vojsk v severní Itálii, byl to Stalin, jehož reakce neměla daleko k panice: své vojenské velitele varoval, že by to mohla být dohoda, podle které Němci zastaví boj na západě, zatímco na východě budou pokračovat v odporu.²⁰ Tím odkryl hloubku svých vlastních obav ze separátního míru. Skutečnost, že své spojence považoval za schopné udělat něco takového takřka v poslední chvíli,

svědčí o tom, jak nepatrný pocit jistoty mu druhé fronty poskytl - a jak málo byl ochoten svým spojencům důvěřovat.

SFÉRY Vlivu. Rozdělení Evropy na sféry vlivu - které předpokládala Churchillova dohoda se Stalinem - ponechávalo evropským národům jen málo prostoru pro rozhodování o vlastní budoucnosti, a vyvolávalo proto Rooseveltovy obavy. V jeho očích sice válku víc než dostatečně ospravedlňovalo obnovení rovnováhy sil, ale americkému lidu ji vysvětlil způsobem, jakým by to udělal Wilson - jako boj o právo na sebeurčení. Churchill s tím vyslovil souhlas, když v roce 1941 přijal Atlantickou chartu, která byla Rooseveltovou novou variantou Wilsonových zásad. Hlavním anglo-americkým cílem tedy bylo sladit nějak tyto ideály se Stalinovými územními požadavky i jeho představami o takovém rozdělení mocenských sfér, které by mu zajistilo, že podél poválečných hranic sovětského impéria budou „přátelské“ státy. Roosevelt a Churchill opakovaně na Stalina naléhali, aby umožnil svobodné volby v pobaltských státech, Polsku a všude ve východní Evropě. Stalin to na jaltské konferenci slíbil, aniž by měl sebemeně v úmyslu svůj slib dodržet. „Nedělejte si starosti,“ ujišťoval svého ministra zahraničí Vjačeslava Molotova. „Můžeme to dokončit podle svého později. Jádrem věci je v poměru sil.“²¹

A tak Stalin dostal nová území a sféry vlivu, které chtěl: hranice Sovětského svazu byly posunuty o několik set kilometrů na západ a Rudá armáda dosadila v celé východní Evropě režimy podřízené Moskvě. Ne všechny byly už v tomto okamžiku komunistické - kremelský vůdce byl prozatím v této věci pružný - ale žádný z nich se nepostavil pronikání sovětského vlivu do středu Evropy. Američané a Britové doufali v jiný výsledek: takový, který umožní, aby si Východoevropané, zejména Poláci - první oběti Německa ve 2. světové válce - sami mohli zvolit své vlády. Tato dvě stanoviska by se dala sladit pouze v tom případě, že by všechny východoevropské státy byly ochotné postavit si do čela takové představitele, kteří by vyhovovali požadavkům Moskvy, což třeba Finové a Čechoslováci opravdu udělali. Polsko se ovšem těžko mohlo vydat touto cestou, protože skutky samotného Stalina už dávno předtím vyloučily možnost, že by jakákoli polská vláda podřízená Moskvě mohla získat lidovou podporu.

Ke zmíněným zločinům na polském národě patřil nejen nacisticko-sovětský pakt z roku 1939, který zardousil polskou nezávislost, ale také zmasakrování 4000 polských důstojníků v Katyňském lese - přičemž zodpovědnost za osud dalších 11 000

POLSKO

zůstala nevyjasněná. Stalin v roce 1943 přerušil styky s polskou exilovou vládou v Londýně a svou podporu přesunul na polské komunisty, kteří později v Lublinu vytvoří novou polskou vládu. Navíc v roce 1944 Stalin zastavil postup jednotek Rudé armády, když se dostaly k předměstím Varšavy, a nechal je nečinně přihlížet brutálnímu potlačení Varšavského povstání - organizovaného exilovou vládou - proti německým okupantům, kteří potom polskou metropoli srovnali se zemí. Další tvrdou ranou Polákům bylo, že si Stalin vynutil třetinu jejich předválečného území, přičemž jeho slib, že jim tuto ztrátu vynahradí na úkor Německa, sotva mohl něco změnit na pocitech národního pokoření.

A tak, protože Poláci by si prosovětskou vládu nikdy sami ne zvolili, Stalin jim ji vnutil - ovšem za cenu trvalé nenávisti Poláků a čím dál pevnější jistoty jeho amerických a britských spojenců, že nadále už mu nemohou důvěřovat. Zklamáný Roosevelt to dva týdny před svou smrtí vyjádřil slovy: „...všechny sliby, které nám [Stalin] v Jaltě dal, porušil.“²²

PORAŽENÍ NEPŘÁTELÉ. Ani jednostranná sovětská dominance ve východní Evropě nemohla sebemeně zpochybnit skutečnost - přinejmenším po vylodění v Normandii -, že Německo bude okupováno společně. Ovšem způsob, jakým se to stalo, vyvolal v Rusích pocit, že byli podvedeni. Spojené státy, Velká Británie a (díky anglo-americké velkorysosti) také Francie nakonec měly pod svou kontrolu dvě třetiny Německa, a to nikoli jako splátku za množství krve prolité během války, nýbrž v důsledku geografické blízkosti jejich postupujících armád a také s ohledem na fakt, že Stalin dal podstatnou část východního Německa Polákům. Přestože v sovětské okupační zóně ležel i Berlín, společně okupované hlavní město Německa, byla v ní jen třetina německého obyvatelstva a ještě menší podíl průmyslových kapacit.

Proč Stalin přijal toto uspořádání? Pravděpodobně kvůli svému přesvědčení, že marxisticko-leninská vláda, kterou měl v úmyslu nastolit ve východním Německu, se stane magnetem pro Němce v západních okupačních zónách. Ti si pak zvolí vůdce, kteří posléze Německo sjednotí pod sovětskou kontrolou. A tak nakonec přece jen dojde, i když s velkým zpožděním, k proletářské revoluci, jejíž vypuknutí v Německu prorokoval Karel Marx. „Celé Německo musí být naše, to znamená sovětské, komunistické,“ podotkl Stalin v roce 1946.²³ Jenomže úspěchu této strategie stály v cestě dvě velké překážky.

Tou první byla brutalita, s jakou Rudá armáda postupovala při okupaci východního Německa. Nejenže sovětská vojska zabavo-

vala majetek a bezohledně vymáhala reparace v neuvěřitelném rozsahu, ale také se v masovém měřítku oddávala znásilňování – takový osud potkal v letech 1945–1947 asi dva miliony německých žen.²⁴ Výsledkem byly nepřátelské postoje téměř všech Němců a vznik asymetrie, která přetrvávala po celou dobu studené války: režim, který Stalin nastolil na východě, bude vždy postrádat legitimitu, kterou si rychle vydobyl jeho západní protějšek.

Druhou překážkou se stal postoj spojenců. Jednostrannost, se kterou Sověti postupovali v Německu a ve východní Evropě, byla pro Brity a Američany výstrahou, že se při okupaci zbytku Německa nemohou na spolupráci s Moskvou spoléhat. Proto také využívali každé příležitosti, která se naskytla, ke konsolidaci svých vlastních okupačních zón, včetně té francouzské, se zřetelem k možnému rozdělení Německa. Jejich záměrem bylo udržet pod svou kontrolou tolik německého území, kolik jen bude možné, a tak čelit nebezpečí, že se celá země ocitne pod sovětskou nadvládou. Proto Němci většinou, jakmile si začali uvědomovat, co by pro ně Stalinova vláda znamenala, většinou chtěli nechtě anglo-americkou politiku podporovali.

To, co se dělo v Německu a východní Evropě, mohlo Spojené státy stěží přesvědčit, aby Sovětský svaz přibraly ke spolupráci na okupaci Japonska. Sověti po Pearl Harboru japonskému císařství válku nevyhlásili a jejich spojenci to v době, kdy Němci už stáli pod Moskvou, od nich ani neočekávali. Stalin nicméně slíbil vstoupit do války v Tichomoří tři měsíce po německé kapitulaci a Roosevelt s Churchillem mu za to odsouhlasili postoupení Kurilských ostrovů a ostrova Sachalin spolu s územními právy a námořními základnami v Mandžusku. Sovětský svaz tedy získal zpět všechno, co carské Rusko ztratilo porážkou v rusko-japonské válce v letech 1904–1905.

Ve Washingtonu a v Londýně převládal názor, že pomoc Rudé armády – zvláště při invazi do Mandžuska okupovaného Japonci – zásadní měrou přispěje k urychlení vítězství. To ovšem bylo ještě před tím, než Spojené státy v červnu 1945 úspěšně vyzkoušely svou první atomovou bombu. Jakmile bylo jasné, že Američané vlastní takovou zbraň, potřebnost sovětské vojenské pomoci přestala být aktuální.²⁵ Nová Trumanova vláda s vědomím všech předchozích jednostranných kroků Sovětů v Evropě nijak netoužila po tom, aby se něco podobného opakovalo v severovýchodní Asii. Zde tedy Američané přijali za svou Stalinovu rovnici prolité krve a poválečného vlivu. Prakticky veškerou tíhu války v Pacifiku nesli sami, a proto také pouze oni budou okupovat zemi, která ji rozpoutala.

ATOMOVÁ BOMBA. Mezitím i samotná bomba zvyšovala sovětsko-americké napětí. Američané a Britové tajně vyvinuli zbraň, jež měla být použita proti Německu, ale nacisté kapitulovali dřív, než byla dokončena. Projekt Manhattan ale nebyl dost tajný na to, aby o něm Rusové prostřednictvím své špionáže nezískali spoustu informací. Existovaly přinejmenším tři na sobě nezávislé úspěšné špionážní operace, při nichž Sověti pronikli bezpečnostním systémem v Los Alamos, kde probíhal vývoj atomové bomby.²⁶ Skutečnost, že Stalin vedl rozsáhlé zpravodajské operace proti svým spojencům uprostřed války, v níž po jeho boku bojovali proti společnému nepříteli, je dalším viditelným znakem jeho nedostatku důvěry k nim - zároveň je ovšem třeba uznat, že i Anglo-Američané se rozhodli informovat ho o bombě teprve po prvním úspěšném zkušebním atomovém výbuchu v poušti Nového Mexika.

Právě proto sovětský vůdce, když mu Truman na Postupimské konferenci tuto novinu sdělil, nedal najevo žádné překvapení - věděl totiž o existenci atomové bomby mnohem dříve než nový americký prezident. Velice důrazně však Stalin reagoval o tři týdny později, když Spojené státy přikročily k nasazení nové zbraně proti Japoncům. Zkouška v poušti byla jedna věc, ale skutečná zbraň skutečně použitá, to bylo něco docela jiného. „Válka je barbarská, ale svržení atomové bomby, to je naprostý vrchol barbarství,“ rozhořčil se Stalin, když se dozvěděl, jak byla zničena Hirošima. Americký nukleární průlom navíc znamenal další zpochybnění jeho nároku na poválečný vliv v rozsahu odpovídajícím velikosti válečných ztrát. Spojené státy jedním rázem získaly vojenský potenciál, který už nezávisel na velikosti armád nasazených na bojišti. Mozky - a vojenská technika, kterou stvořily - měly teď stejnou hodnotu. „Hirošima otřásla celým světem,“ řekl Stalin svým vědcům, když jim nařizoval, aby urychlili sovětský jaderný program a vyrovnali americký náskok. „Rovnováha byla porušena... Tak to nemůže zůstat.“²⁷

Atomová bomba vedle toho, že dokázala zkrátit válku a tím Rusy připravit o jakoukoli významnější roli při porážce a okupaci Japonska, se navíc - podle Stalinova názoru - pro Američany stane prostředkem k tomu, aby si vynutili poválečné ústupky Sovětského svazu. „Americkou politikou je atomové vydírání.“²⁸ Na tom něco bylo. Truman bombu použil v první řadě k ukončení války, ale on i jeho poradci skutečně očekávali, že jejich nová zbraň přiměje SSSR ke vstřícnějšímu přístupu. Ale na rozdíl od Američanů, kteří si nepřipravili žádnou strategii, jež by k takovému výsledku vedla, Stalin rychle vypracoval svou vlastní strategii, jak tomu předejít. Spočívala v tom, že při prosazování sovětských cílů nastoupil ještě tvrdší kurs než předtím, i kdyby to

bylo jen proto, aby demonstroval, že ho zastrašit nedokáží. „Je naprosto zřejmé,“ řekl svým nejvýznamnějším poradcům koncem roku 1945, „že... ničeho zásadního nedosáhneme, pokud začneme ustupovat zastrašování nebo dáme najevo nejistotu.“²⁹

Kořeny studené války ve válce světové nám pomáhají objasnit, proč tento nový konflikt začal tak rychle po skončení toho starého. Ale soupeření velmocí bývalo koneckonců v mezinárodní politice odedávna stejně normálním stavem věcí jako vytváření velmocenských aliancí. Poučený návštěvník z jiné planety by dokázal snadno předpovědět, že přesně to se také stane. A určitě by to bylo jasné odborníkovi na mezinárodní vztahy. Zajímavou otázkou proto je, proč samotní váleční vůdci byli překvapeni, a dokonce zděšení rozpadem Velké koalice? Jejich naděje, že to dopadne jinak, byly určitě hodně opravdové, protože jinak by v době, kdy se ještě bojovalo, sotva vyvinuli tak velké úsilí k dohodě o tom, co přijde, až se bojovat přestane. Jejich naděje byly shodné, ale jejich představy nikoli.

Nejjednodušeji by se to dalo vyjádřit tak, že Roosevelt a Churchill si poválečné uspořádání představovali jako nastolení rovnováhy sil a současně přijetí určitých zásad. Základní myšlenkou bylo předejít jakékoli nové válce tím, že se nezopakují chyby, které vedly k vypuknutí 2. světové války. To znamenalo zajistit spolupráci mezi velmocemi, oživit Wilsonovu myšlenku Společnosti národů jako záruky kolektivní bezpečnosti v podobě Organizace spojených národů, povzbuzovat státy k co nejvyšší možné míře politické samostatnosti a hospodářské integrace tak, aby příčiny válek, jak jim oni rozuměli, v průběhu času vymizely. Stalin měl naprosto odlišnou představu: dosáhnout uspořádání, které poskytne bezpečné postavení jemu a jeho říši, a zároveň podněcovat rozpory v kapitalistickém táboře, protože ty, jak doufal, vyústí v novou válku mezi nimi. Bratrovražedný konflikt kapitalistů pak otevře cestu k sovětské dominanci v Evropě. První představa byla pluralitní a přepokládala možnost existence slučitelných zájmů dokonce i mezi neslučitelnými systémy. Ta druhá s ničím takovým nepočítala ani v náznaku.

V.

POLITOLOGOVÉ RÁDI HOVOŘÍ O „bezpečnostních dilematech“. To jsou situace, kdy nějaký stát jedná tak, aby posílil svou bezpečnost, ale zároveň tím oslabuje bezpečnost jiného státu nebo i několika států, které pak ve snaze vyrovnat vzniklé ztráty přijmou

taková opatření, jež zase sníží bezpečnost prvního státu. Výsledkem potom je neustále se prohlubující atmosféra nedůvěry, z níž pak obtížně hledají východisko i nejprozíravější státníci s nejlepšími úmysly. Jejich podezření začínají nacházet živiny pro svůj růst sama v sobě.³⁰ Protože anglo-americké vztahy se Sověty upadly do takového stereotypu už drahnou dobu před koncem války, je obtížné stanovit přesný časový bod začátku studené války. Nedošlo k žádnému překvapivému útoku ani k vyhlášení války nebo k přerušení diplomatických styků. V nejvyšších politických kruzích ve Washingtonu, Londýně a Moskvě se nicméně objevil stále sílící pocit ohrožení, který pramenil ze snah válečných spojenců zajistit si vlastní poválečnou bezpečnost. S porážkou společných nepřátel pokleslo i odhodlání *bývalých* spojenců, jak o sobě teď začínali uvažovat, nenechat se ovládat vlastním obavami. Každá krize, k níž došlo, dodávala sílu té další, a v důsledku toho se rozdělení Evropy stalo skutečností.

ÍRÁN, TURECKO, STŘEDOMOŘÍ – A DOKTRÍNA „ZADRŽOVÁNÍ“ KOMUNISMU. Stalin si v rámci svých poválečných cílů mimo jiné předsevzal – po splnění územních nároků, jež vznesl ve východní Evropě a severovýchodní Asii –, že vyřeší problém s jižními hranicemi své říše, v nichž spatřoval její zranitelné místo. V jednom záznamu je zachyceno, jak dal Stalin najevo svou spokojenost nad mapou Sovětského svazu v jeho nových rozšířených hranicích, ale pak ukázal na Kavkaz a postěžoval si: „Tady se mi naše hranice vůbec nelíbí!“³¹ Následovaly tři Stalinovy tahy: Odložil stahování sovětských jednotek ze severního Íránu, které tu byly rozmístěny od roku 1942 v rámci anglo-sovětského ujednání, jež mělo zabezpečit, aby íránská ropa nepadla do rukou Hitlerovi. Dále požadoval, aby mu Turecko odstoupilo některé části svého území a poskytlo Sovětům základny, z nichž by mohli účinně kontrolovat turecké úžiny. Stalin chtěl pro sebe také podíl na správě bývalých italských kolonií v severní Africe, aby tak získal jednu nebo i více námořních základen ve východním Středomoří.

Prakticky hned však bylo jasné, že Stalin zašel příliš daleko. „Tohle oni nedovolí,“ varoval ho při zmínce o úžinách Molotov, jeho obvykle vždy úslužně příkyvující ministr zahraničí. „Dejte se do práce a tlačte je ke společné správě!“ reagoval jeho popuzený šéf. „Vyžadujte to!“³² Molotov pokyn splnil, ale k ničemu to nevedlo. Truman a Attlee sovětské návrhy kategoricky odmítli, ať už se jednalo o úpravy hranic na úkor Turecka nebo o zřízení sovětských námořních základen v Turecku a Středomoří. Také Stalina překvapili tím, že věc pokračující sovětské okupace severní-

ho Íránu předložili na počátku roku 1946 Radě bezpečnosti OSN, což byl první významný případ využití nové světové organizace pro řešení mezinárodní krize. Stalin, který shledal, že si vojensky ukousl příliš velké sousto a jeho mocenské ambice byly demaskovány, nařídil v tichosti o několik měsíců později stažení sovětských jednotek z Íránu. Tou dobou ovšem posílil Truman své vlastní postavení tím, že ve východním Středomoří umístil – na neurčito – americkou šestou flotilu. Z toho Stalin jednoznačně poznal, že narazil na konečné meze, jakých bylo možné dosáhnout odvoláváním se na tradice válečné spolupráce.³³

Tato nová vzpurnost Washingtonu se časově shodovala s potřebou najít vysvětlení sovětského chování. Proč se rozpadla Velká koalice? Co ještě Stalin chce? Nejlepší odpověď poskytl George F. Kennan, sice respektovaný, ale zatím přece jen stále ještě nižší činitel ministerstva zahraničí, který tou dobou sloužil na americkém velvyslanectví v Moskvě. To, co později označil za „donebevolající zahlcení telegrafického spojení“, byla narychlo koncipovaná depeše o 8 000 slovech odeslaná 22. února 1946, jež byla odpovědí na poslední ze série dotazů ministerstva zahraničí. Říci, že na jeho nadřízené udělala hluboký dojem, stěží vystihuje její skutečný dopad: Kennanův „dlouhý telegram“ se stal základem strategie Spojených států uplatňované vůči Sovětskému svazu po celou dobu trvání studené války.³⁴

Neústupnost Moskvy, tvrdil Kennan, není důsledkem něčeho, co by způsobil Západ. Naopak, je odrazem vnitřních potřeb stalinistického režimu a cokoliv, co by snad Západ mohl v dohledné budoucnosti udělat, na tom nic nezmění. Sovětské vedení *musí* s vnějším světem jednat jako s nepřátelským, protože jedině to mu ještě může poskytnout ospravedlnění „diktatury, bez které by nedokázalo vládnout, krutostí, k jakým by se jinak neodvážilo sáhnout, a obětí, jejichž vyžadování pokládá za nutné“. Bylo by naviň očekávat, že ústupky vůči Sovětům vyvolají reciproční odpověď z jejich strany. Ve strategii Sovětského svazu nedojde k žádné změně, dokud dostatečně dlouhá série nezdarů nepřesvědčí některého z budoucích kremelských vůdců – tomu, že by to mohl být samotný Stalin, Kennan nevěřil –, že jeho stát svým jednáním vůbec neprospívá vlastním zájmům. Válka není nezbytnou podmínkou toho, aby k takové změně došlo. Tím, co bude potřeba, je „dlouhodobé, trpělivé, ale neústupné a obzřetné *zadržování* expanzivních tendencí Ruska“.³⁵ Tak to Kennan formuloval ve zveřejněné verzi své analýzy následujícího roku.

Kennan tehdy nemohl tušit, že jedním z jeho nejpozornějších čtenářů byl právě Stalin. Sovětská špionáž se brzy dostala k „dlou-

hému telegramu“ - to ovšem nebyl těžký úkol, protože i když byl tento dokument označen jako tajný, vyskytoval se ve spoustě exemplářů.³⁶ Stalin, který nechtěl zůstat pozadu, nařídil sovětskému velvyslanci ve Washingtonu Nikolaji Novikovovi, aby koncipoval vlastní „telegram“, který pak byl 27. září 1946 odeslán do Moskvy. „Zahraněční politika Spojených států,“ psal Novikov, „odráží imperialistické tendence amerického monopolistického kapitalismu [a] je charakterizována... úsilím o světovou nadvládu.“ Proto Spojené státy „kolosálně“ zvýšily své vojenské výdaje, vybudovaly vojenské základny v zahraničí a s Velkou Británií uzavřely dohodu o rozdělení světa na sféry vlivu. Ale anglo-americká spolupráce „je otrávena velkými vnitřními rozpory a nemůže vydržet... Je naprosto jisté, že Blízký východ se stane ohniskem anglo-amerických rozporů, které rozmetají dohody, k nimž v současnosti Spojené státy a Anglie dospěly.“³⁷

Novikovovo hodnocení - které odrazilo Stalinovy názory a jehož skutečným autorem byl Molotov³⁸ - možná do značné míry stálo za klidnou sebedůvěrou, s níž kremelský vůdce přijal nedávno jmenovaného amerického ministra zahraničí George C. Marshalla, který spolu se svými protějšky z Británie a Francie dorazil na moskevskou konferenci ministrů zahraničí v dubnu 1947. Dávným Stalinovým zvykem bylo, že když přijímal významného návštěvníka, črtal si při rozhovoru s ním do bloku červenou tužkou vlčí hlavy. Právě tohle dělal, když Marshalla ujišťoval, že neúspěch při jednání o budoucím uspořádání poválečné Evropy nepředstavuje zase tak velký problém: není žádný spěch. Marshalla, tichého, lakonického, mimořádně inteligentního bývalého generála, který za 2. světové války z pozice vrchního velitele amerických ozbrojených sil víc než kdo jiný utvářel americkou vojenskou strategii, to neuklidnilo. „Celou zpáteční cestu do Washingtonu,“ vzpomíná jeden z jeho asistentů, „mluvil o tom, jak je důležité přijít s nějakou iniciativou, která by zabránila na prostému zhroucení západní Evropy.“³⁹

TRUMANOVA DOKTRÍNA A MARSHALLŮV PLÁN. Kdyby Stalin věnoval zpravodajským hlášením z konference ministrů zahraničí stejnou pozornost, s jakou se zaměřoval na zprávy o atomové bombě nebo o Kennanově „dlouhém telegramu“, byl by schopen předvídat, co se bude dít. Marshall a ministři zahraničí Velké Británie a Francie spolu v Moskvě strávili mnoho hodin - když zrovna nevedli jalová jednání s Molotovem - diskusemi o nutnosti spolupráce při poválečné obnově Evropy. Místnosti, kde spolu hovořili, byly zcela nepochybně „napíchnuté“. A přesto ve Sta-

linově myslí nad přepisy jejich rozhovorů získanými z tajných odposlechů převážila ideologie. Neprokázal už Lenin, že kapitalisté nikdy nebyli schopni dlouhodobé vzájemné spolupráce? A nepotvrdil to i Novikovův „telegram“? Pán Kremlu cítil, že má dobré důvody k sebedůvěře.

Jenže tak dobré, jak se domníval, nebyly ani zdaleka. Truman již 12. března 1947 vyhlásil program vojenské a hospodářské pomoci Řecku a Turecku, k čemuž ho přimělo nečekané oznámení britské vlády pouhé dva týdny předtím, že už dále není schopna nést náklady, které pomoc těmto zemím vyžaduje. Učinil tak pozoruhodně otevřeným způsobem, když jednoznačně potvrdil, že nyní „se politikou Spojených států musí stát pomoc svobodným národům, které kladou odpor ozbrojeným menšinám nebo zahraničním silám, které je chtějí zotročit... Musíme podpořit svobodné národy v tom, aby samy utvářely svůj osud, podle svých vlastních představ.“⁴⁰ Projevu prezidenta Trumana věnoval Stalin jen malou pozornost, zato si ale našel čas na přepracování Dějin filosofie, které v Sovětském svazu nedávno vyšly, a to tak, aby se na minimum omezily projevy respektu vůči Západu na jejich stránkách.⁴¹

Zatímco se Stalin věnoval tomuto úkolu, Marshall - podle Trumanových pokynů - vytvářel velkou strategii studené války. Kennanův „dlouhý telegram“ definoval základní problém: vnitřní logikou stalinského režimu poháněné nepřátelství Sovětského svazu vůči okolnímu světu. Nepřinášel ale odpověď na otázku, jak situaci řešit. Marshall teď uložil Kennanovi, aby takové řešení našel. Jediný pokyn, který mu dal, zněl „vyhnout se nepodstatnostem.“⁴² Je na místě říci, že Kennan pokynů vyhověl. Přijetím programu evropské hospodářské obnovy, který Marshall oznámil v červnu 1947, se Spojené státy zavázaly k obrovskému úkolu poválečné rekonstrukce celého starého kontinentu. Marshallův plán, jak se americkému programu obnovy okamžitě začalo říkat, v tomto ohledu zatím sice nedělal rozdíly mezi svobodnou částí Evropy a tou, kterou ovládali Sověti - ale úvahy, které stály u jeho zrodu, určitě ano.

Podoba Marshallova plánu vycházela z těchto předpokladů: že největší hrozbou zájmům Západu v Evropě není možnost sovětského vojenského zásahu, ale spíš nebezpečí, že hlad, bída a zoufalství by mohly Evropany přimět k tomu, že si do čela svých států zvolí komunisty, kteří pak budou poslušně plnit pokyny Moskvy; že americká ekonomická pomoc bude mít okamžitý příznivý psychologický dopad a později i reálné výsledky, které takový trend zvrátí; že Sovětský svaz sám takovou pomoc nepři-

jme a nedovolí to ani svým satelitům, což zatíží jeho vztahy s nimi; a že se Spojené státy mohou chopit jak geopolitické, tak morální iniciativy v nastupující studené válce.

Stalin se do nastražené pasti Marshallova plánu chytil, takže úloha vystavět zed', která rozdělila Evropu, připadla nakonec jemu. Zaskočený a nepřipravený vyslal na Marshallovo pozvání velkou delegaci k projednání sovětské účasti na plánu poválečné obnovy, pak ji odvolal, ale delegátům východoevropských zemí dovolil zůstat, aby jim nakonec zakázal - nejdramatičtější Čechům, jejichž představitelé si pro tu zprávu doletěli do Moskvy - pomoc přijmout.⁴³ Na obvykle sebejistého kremelského diktátora to byl netradičně podřadný výkon, což vypovídá o tom, že strategie zadržování, jejímž úhelným kamenem Marshallův plán byl, už od první chvíle do značné míry nabourávala Stalinovy cíle. Další redigování filosofických textů bude zřejmě muset počkat.

ČESKOSLOVENSKO, JUGOSLÁVIE A BLOKÁDA BERLÍNA. Stalin na Marshallův plán reagoval přesně tak, jak předpověděl Kennan: zesílením tlaku všude, kde to bylo v jeho moci. V září 1947 oznámil utvoření Informbyra, což byla nejnovější verze předválečné Kominterny a jehož úlohou bylo prosazovat stalinskou ortodoxii v mezinárodním komunistickém hnutí. „Moc si nevyskakujte,“ řekl protestujícímu Polákovi Andrej Ždanov, Stalinův dozorcí v nové organizaci. „My v Moskvě víme nejlépe, jak uplatňovat marxismus-leninismus.“⁴⁴ Co to znamená, se ukázalo v únoru 1948, kdy Stalin schválil československým komunistům plán na uchopení moci v jejich zemi, která jako jediná ve východní Evropě ještě měla demokratickou vládu. Krátce po tomto převratu bylo nalezeno mrtvé tělo ministra zahraničí Jana Masaryka - syna Tomáše G. Masaryka, zakladatele samostatného československého státu po 1. světové válce - na nádvoří paláce, který byl sídlem jeho úřadu. Jestli spáchal sebevraždu skokem z okna, nebo byl tímto způsobem zavražděn, se dodnes nezjistilo.⁴⁵ To samo o sobě však není rozhodující, protože, jak situace vypadala, nádeje na *jakoukoli* nezávislost v rámci Stalinovy sféry vlivu zahynuly spolu s Masarykem.

Přes Stalinovo úsilí však všechny komunistické země v jeho sféře neskončily. Jugoslávie byla od konce 2. světové války jedním z nejspolehlivějších spojenců Sovětského svazu, ale její vůdce Josip Broz Tito se dostal k moci vlastní zásluhou. Byl to on se svými partyzány, a ne Rudá armáda, kdo vyhnal nacisty; jeho setrvání u moci nezáviselo, na rozdíl od ostatních východoevropských vůdců, na Stalinově podpoře. Když se Informbyro pokou-

šelo podřídít Tita své ortodoxii, jugoslávského vůdce to popudilo natolik, že se koncem června 1948 s Moskvou otevřeně rozešel. Stalin dával ostentativně najevo, že mu to vůbec nedělá starosti. „Pohnu malíčkem a žádný Tito nebude.“⁴⁶ Ve skutečnosti tento první případ vzdoru komunisty proti Kremlu uvedl v Sovětském svazu a v mezinárodním komunistickém hnutí do pohybu mnohem víc než jeden malíček, ale Tito přežil - a brzy začal dostávat hospodářskou pomoc od Spojených států. Jugoslávský diktátor je možná „zkurvysyn“, ocenil Tita lakonicky nový americký ministr zahraničí Dean Acheson v roce 1949, ale teď je to „náš zkurvysyn“.⁴⁷

Mezitím se Stalin pustil do dalšího, ještě méně nadějného dobrodružství: do blokády Berlína. Dokonce ještě dnes zůstávají jeho motivy nevyjasněné. Zřejmě doufal, že Američany, Brity a Francouze vytlačí z jejich sektorů rozděleného města, když využije jejich závislosti na komunikacích vedoucích sovětskou okupační zónou, jež západní mocnosti nezbytně potřebovaly k zásobování svých částí Berlína. Nebo se možná snažil narušit úsilí, které západní mocností vyvíjely při konsolidaci svých zón. Ať už byly Stalinovy důvody jakékoli, blokáda se mu vymstila stejně tvrdě jako pokusy ukáznit Tita. Západní spojenci zorganizovali letecký most do obleženého města, čímž získali hlubokou vděčnost Berličanů, úcty velké části Němců a globální propagandistický triumf, v jehož světle Stalin vypadal jako brutální a zároveň neschopný politik. „Darebáci,“ poznamenal stárnoucí vůdce zaskočeně nad diplomatickou depeší s informacemi o tomto vývoji. „To všechno jsou lži... Není to blokáda, jenom obranné opatření.“⁴⁸

Možná to i bylo obranné opatření, jenomže jeho agresivní charakter, a stejně tomu bylo i u dalších kroků, jimiž Stalin reagoval na Marshallův plán, nakonec bezpečnostní situaci Sovětského svazu nezlepšil, ale zhoršil. Převrat v Československu přesvědčil americký Kongres, který dosud ještě Trumanův program na obnovu Evropy neschválil, aby to urychleně napravil. Události v Praze spolu s blokádou Berlína přesvědčily evropské příjemce americké pomoci, že potřebují také vojenskou ochranu: to je přimělo k úsilí o vytvoření Severoatlantického paktu, který vůbec poprvé v dějinách zavazoval Spojené státy k obraně západní Evropy v době míru. V květnu 1949, kdy Stalin blokádu Berlína neochotně odvolal, došlo ve Washingtonu k podpisu Severoatlantické smlouvy, NATO (North Atlantic Treaty Organization), a v Bonnu byla vyhlášena Spolková republika Německo - další věc, kterou si Stalin nepřál. Odpadlictví Josipa Broze Tita zůstalo nepotrestáno, což demonstrovalo fakt, že i samotní komunisté mohou získat určitý stu-

peň nezávislosti na Moskvě. A také se neobjevovaly žádné náznaky rozporů mezi kapitalisty – nebo anglo-americké války –, v což Stalin pod vlivem svých ideologických iluzí doufal. Jeho strategie, která měla vést k ovládnutí poválečné Evropy, ležela v troskách. Vínou musel Stalin dávat především sám sobě.

VI.

TAK TO ALESPŮN VYPADÁ při zpětném pohledu. Ve své době se to ovšem takhle nejevilo. Naopak, v letech 1949–1950 lidé viděli řadu očividných nezdaru Západu, i když žádný z nich nebyl tak zásadní, aby zvrátil proces, v jehož průběhu se Američané spolu se svými spojenci ujímali iniciativy tam, kde to mělo rozhodující význam, tedy v Evropě. Jenomže ti, kdo tyto události prožívali, neměli možnost to rozpoznat. V jejich očích jako kdyby evropská vítězství Západu zcela zastínilo neočekávané a téměř souběžné rozšíření studené války na několik dalších rozsáhlých front – a všude se vyhlídky zdály nepříznivé.

První z těchto front byla oblast vyspělé vojenské techniky. Američané předpokládali, že jim atomový monopol vydrží šest až osm let, proto jim nedělala velké starosti značná převaha konvenčních sil Rudé armády v Evropě. „Dokud si před světem dokážeme udržet náskok v průmyslové výrobě, dokud budeme schopni ovládat oceány a udeřit kdekoli na souši atomovou bombou,“ konstatoval ministr obrany James Forrestal koncem roku 1947, „dotud můžeme podstoupit určitá rizika, jež by jinak byla nepřijatelná.“⁴⁹ Základní podmínkou Marshallova plánu bylo, že Spojené státy se mohou zaměřit na hospodářskou obnovu Evropy a po tu dobu odložit rozšiřování svých konvenčních vojenských sil na úroveň, která by se rovnala sovětskému potenciálu. Bomba Rusy odstraší a Američané zatím postaví Evropany hospodářsky na nohy – a vrátí jim sebedůvěru.

Ale 29. srpna 1949 Sovětský svaz získal vlastní bombu. Stalin nepovolil veřejné oznámení úspěšné zkoušky, k níž došlo v kašašské poušti. Ale už za několik dnů prokázaly detektory na palubě amerického letounu radioaktivní spad, a to při jednom z nedávno zahájených průzkumných letů zaměřených na sběr takových údajů – nepochybné znamení, že na sovětském území byla odpálena atomová bomba. Truman, překvapený, že k tomu došlo tak brzy, měl strach, že i kdyby se tuto informaci pokusil potlačit, pronikla by na veřejnost tak jako tak. Proto 23. září oznámil existenci první sovětské nukleární zbraně a Kreml to následně potvrdil.

Možné důsledky byly pro Američany skličující. Bez atomového monopolu musela Trumanova vláda uvažovat o rozšíření svých konvenčních sil, a možná dokonce o trvalém rozmístění jejich části v Evropě. To byla eventualita, se kterou Severoatlantická smlouva nepočítala. Dále musela zajistit vývoj a výrobu dalších atomových bomb, pokud si USA měly udržet kvantitativní a kvalitativní náskok před SSSR. A byla také znenadání nucena začít zvažovat další, ještě drastičtější možnost, o jejíž existenci američtí vědci Trumana informovali teprve v tomto okamžiku: pokusit se o sestrojení „superbomby“, jak se jí tehdy říkalo – dnešním jazykem termonukleární nebo vodíková bomba –, která bude přinejmenším tisíckrát silnější než jaderné zbraně, jež zpustošily Hirošimu a Nagasaki.

Truman nakonec odsouhlasil všechny tři alternativy. V tichosti schválil urychlení výroby atomových bomb: v okamžiku sovětské jaderné zkoušky jich Spojené státy měly ve své výzbroji necelých 200, což podle Pentagonu nedostačovalo k zaručenému vítězství nad Sovětským svazem, kdyby došlo ke skutečné válce.⁵⁰ Prezident potom, 31. ledna 1950, oznámil, že Spojené státy budou vyvíjet „superbomby“. Nejdéle se Truman bránil možnosti budování rozsáhlých konvenčních ozbrojených sil, hlavně kvůli vysokým nákladům, které by to vyžadovalo. Výroba dalších atomových, a dokonce i vodíkových bomb bude pořád ještě levnější než rozšíření pozemních, námořních a leteckých sil téměř na úroveň jejich nedávných válečných stavů. Truman, který doufal, že mu „mírové dividendy“ umožní po letech deficitů dosáhnout vyrovnaného federálního rozpočtu, na sebe vzal zásadní riziko schválením Marshallova plánu, který Spojené státy zavazoval investovat téměř deset procent státních výdajů do evropské obnovy. Jednoznačně bude nutné něčeho se vzdát – ať už fiskální rovnováhy, zvýšení výdajů na zbrojení nebo hospodářské obnovy Evropy –, protože nebylo možné zvládnout všechny tyto cíle a ještě se vypořádat s novou nejistotou, kterou s sebou přinesl sovětský atomový průlom.

Druhá bojová linie studené války se v téže době vynořila ve východní Asii, kde 1. října 1949 – týden po Trumanově oznámení sovětské atomové zkoušky – vyhlásil vítězný Mao Ce-tung ustavení Čínské lidové republiky. Oslavy, které uspořádal na pekingském náměstí Tchien-an-men, stvrzovaly definitivní konec občanské války mezi čínskými nacionalisty a čínskými komunisty, která trvala téměř celé čtvrtstoletí. Maův triumf překvapil nejen Trumana, ale i Stalina: oba měli zato, že nacionalisté pod vedením svého dlouholetého vůdce Čankajška budou po 2. světové

válce v Číně nadále vládnout. Ani jeden z nich nepředpokládal, že za pouhé čtyři roky po japonské kapitulaci budou nacionalisté prchat na ostrov Tchaj-wan a komunisté se budou ujmát vlády nad nejlidnatější zemí světa.

Bude to také znamenat, že se Čína stane sovětským satelitem? Pod dojmem toho, co se dělo v Jugoslávii, se Truman a jeho poradci domnívali, že nikoli. „Moskva má před sebou velice těžký úkol podřídit čínské komunisty své absolutní kontrole,“ uzavíralo svůj rozbor situace ministerstvo zahraničí v roce 1948, „i kdyby jen z toho důvodu, že Mao Ce-tung už je ve své straně pevně u moci nesrovnatelně delší dobu než Tito.“⁵¹ Jak Mao, tak Tito už dlouho svrchovaně vládli svým stranám, oba je dovedli k vítězství v občanských válkách, které pokračovaly i po skončení války světové, a oba svá vítězství vydobyli bez pomoci Sovětského svazu. Američtí představitelé, vědomi si nečekaných výhod, které s sebou nesl Titův rozchod se Stalinem, se utěšovali argumentací, že ztráta Číny jejím přechodem ke komunismu se nerovná zisku pro Sovětský svaz. Byli toho názoru, že by se Mao mohl docela dobře projevit jako „asijský Tito“. Proto na sebe americká vláda nevzala žádné závazky týkající se obrany Tchaj-wanu, přestože to mocná domácí pročankajškovská čínská lobby v USA požadovala. Spojené státy, jak to vyjádřil ministr zahraničí Acheson, jednoduše „počkají, až se usadí prach“.⁵²

To byla neprozíravá poznámka, protože Mao neměl v úmyslu následovat Titova příkladu. I když své vlastní hnutí vybudoval jen s malou pomocí Moskvy, byl nový vůdce Číny horlivý marxista-leninista, a proto byl taky víc než ochoten respektovat Stalina jako hlavu mezinárodního komunistického hnutí. Nová Čína, prohlásil v červnu 1949, se musí spojit „se Sovětským svazem... a proletariátem a širokými lidovými masami ve všech ostatních zemích a vytvořit jednotnou mezinárodní frontu... musíme se přidat na jednu stranu“.⁵³

Maovy důvody byly v první řadě ideologické: marxismus-leninismus mu dával možnost svázat svou revoluci s bolševickou revolucí z října 1917, již považoval za nejúspěšnější revoluční převrat v celých dějinách lidstva. Další užitečný precedens představovala stalinská diktatura, jejímž příkladem se Mao při svém vládnutí v Číně hodlal řídit. A ještě ke všemu měl pocit, že ho Američané zradili. Za války kontakty s Američany vítal, ale brzy o nich usoudil, že se přidali na Čankajškovu stranu, protože právě jemu poskytovali soustavnou vojenskou a hospodářskou pomoc - Mao nepochopil, že Trumanova vláda to dělala jen neochotně, pod tlakem domácí čínské lobby, a pokračovala v tom

ještě dlouho, když už byla přesvědčena, že Čankajšek nemůže zvítězit. Nový komunistický vůdce Číny z toho ale vyvodil závěr, že Truman připravuje invazi na pevninu s cílem vrátit moc do rukou nacionalistů. Přetíženi Američané, zavalení prací na obnově Evropy a sužovaní obavami kvůli své slabosti v oblasti konvenčních vojenských sil, na nic takového ani nepomysleli. Jenomže Maův strach, že by k tomu mohlo dojít - spolu s jeho odhodláním osvědčit se jako kovaný revolucionář a napodobit ve své zemi Stalinovu diktaturu - byl dostatečně silný na to, aby ho pevně zařadil do sovětského šiku.⁵⁴

Prohlášení, ve kterém vyjádřil vůli „přidat se na jednu stranu“, zase na druhé straně živilo ve Spojených státech obavy, že mezinárodní komunismus se stal - bez ohledu na opačný příklad Titovy Jugoslávie - monolitem řízeným z Moskvy. Co když třeba Stalin už dávno uvažoval o vítězství čínských komunistů jako o své „druhé frontě“ ve studené válce pro případ, že by jeho strategie v Evropě neuspěla? „Tato čínská vláda je ve skutečnosti nástrojem ruského imperialismu,“ připustil Acheson krátce po Maově nástupu k moci.⁵⁵ Že by se Stalin takovou dlouhodobou velkou strategií v Asii zaobíral, o tom žádný důkaz nemáme, okamžitě však pochopil možnosti, které mu Maův úspěch skýtá, a hledal cesty, jak jej využít.

Prvním Stalinovým krokem, pro něj dosti netypickým, byla omluva čínským soudruhům za to, že je podceňoval: „Naše názory nebyly vždycky správné,“ řekl čínské delegaci, která přijela z Pekingu v červenci 1949. Vzápětí ovšem přikročil k návrhu na vytvoření „druhé fronty“, které se Američané obávali:

Měla by mezi námi být určitá dělba práce... Sovětský svaz nemůže... mít stejný vliv [v Asii] jako Čína... Ze stejného důvodu nemůže mít Čína stejný vliv v Evropě, jako má Sovětský svaz. A tak v zájmu mezinárodní revoluce... vy můžete převzít víc zodpovědnosti na východě... a my převezmeme víc odpovědnosti na západě... Je to zkrátka naše nevyhnutelná povinnost. (56)

Mao souhlasil, a v prosinci 1949 se vydal na dlouhou cestu do Moskvy - byl to jeho vůbec první výjezd do zahraničí -, aby se setkal s vůdcem světového komunistického hnutí a aby spolu vypracovali společnou strategii. Návštěva trvala dva měsíce a nakonec byla završena podpisem čínsko-sovětské smlouvy - ta zhruba odpovídala necelý rok starému Severoatlantickému paktu -, v níž se oba komunistické státy zavazovaly ke vzájemné pomoci v případě vojenského napadení.

Právě v této době - kdy Mao pobýval v Moskvě a Truman rozhodoval o vývoji vodíkové bomby - propukly dvě špionážní aféry. Jedna ve Spojených státech a druhá ve Velké Británii. 21. ledna byl někdejší představitel amerického ministerstva zahraničí Alger Hiss obviněn z krivopřísežnictví, když pod přísahou popřel, že byl koncem 30. a počátkem 40. let sovětským agentem. O tři dny později britská vláda oznámila, že se německý vědec Klaus Fuchs, který před válkou emigroval z Německa, přiznal ke špionáži pro Rusy, jíž se dopustil, když za války pracoval na projektu Manhattan.

Obavy ze špionáže nebyly ničím novým. Zvěsti o sovětském vy-
zvědačství se objevovaly po celou dobu války. V roce 1947 už byly Trumanovy obavy dost silné na to, aby zahájil program prověrek loajality ve vládních úřadech. Nicméně až do obvinění Algera Hise a Fuchsova přiznání, k nimž došlo téměř současně, se neobjevilo nic, co by špionáž nevyvratitelně potvrdilo. Teď už nebylo zapotřebí žádných dalekosáhlých spekulací, aby lidé dospěli k závěru - správnému, jak se později ukázalo - že to byli špioni, kdo Sovětskému svazu umožnil tak rychlý úspěch při konstrukci atomové bomby.⁵⁷ To vzápětí podnítilo otázku, zda tedy také neusnadnili Maovo vítězství v Číně. Průběh událostí se zdál příliš katastrofální na to, aby k němu došlo prostě jen shodou okolností. Jednotlivé kamínky informační mozaiky se v hlavách domácích kritiků vlády začínaly samovolně skládat v hroznivé obrazy.

Nejhluchnější mezi těmi, kdo takové mozaiky usilovně sestavovali, byl Joseph McCarthy. Dosud bezvýznamný republikánský senátor z Wisconsinu se v únoru 1950 začal ptát, jak mohl Sovětský svaz získat atomovou bombu tak rychle zrovna v té době, kdy se komunisté právě tak rychle zmocnili Číny. Jeho obžalobná odpověď - svérázné posluchačstvo, před kterým zazněla poprvé, tvořil Ženský republikánský klub z Wheelingu v Západní Virginii - zněla, že „to nezpůsobil nepřítel vysláním invazních vojsk k břehům naší země, ale zrádcovské činy těch..., kdo se těšili všem výhodám, jaké mohl nabídnout nejbohatší stát na světě - nejlepší domovy, nejlepší univerzitní vzdělání a nejlepší zaměstnání ve vládních službách, [jaké] jsme schopni poskytnout“.⁵⁸ Trumanova administrativa strávila několik příštích měsíců odražením MacCarthyových obvinění, která ztrácela na věrohodnosti tím více, čím se je senátor ze všech sil snažil podepřít. Ať už byla situace jakkoli špatná, vysvětlení operující se zradou na nejvyšších místech jako by již překračovalo hranice uvěřitelnosti - až do 25. června 1950, kdy Severní Korea napadla Jižní Koreu.

VII.

KOREU, STEJNĚ JAKO NĚMECKO, obsadily a okupovaly společně sovětské a americké ozbrojené síly na konci 2. světové války. Korea byla součástí japonského císařství od roku 1910, a když se v létě 1945 japonský odpor náhle zhroutil, měla Rudá armáda, která plánovala invazi do Mandžuska, najednou volnou cestu i do Severní Koreje. A cesta do Jižní Koreje se zase otevřela pro některé americké jednotky, jejichž původním úkolem byla invaze na mateřské japonské ostrovy. K okupaci korejského poloostrova tedy došlo spíš shodou okolností než v rámci plánovaných akcí. Pro to svědčí i skutečnost, že se Moskva s Washingtonem byly schopné bez obtíží dohodnout, že 38. rovnoběžka dělicí poloostrov na dvě poloviny bude sloužit jako demarkační linie do doby, než bude vytvořena vláda jednotného korejského státu a okupační síly se stáhnou.

Okupační vojska v letech 1948-1949 skutečně odešla, ale k dohodě o tom, kdo bude v zemi vládnout, nedošlo. Místo toho zůstala rozdělená na Američany podporovanou Korejskou republiku, která ovládala jih na základě voleb potvrzených Organizací spojených národů, a Sověty podporovanou Korejskou lidově demokratickou republiku na severu, ve které se žádné volby nekonaly. Hrozba občanské války byla to jediné, co tehdy rozdělenou zemi sjednocovalo, protože obě strany prohlašovaly, že jsou legitimní vládou celého poloostrova, a navzájem si hrozily vojenským vpádem.

K tomu ale jedna jako druhá potřebovala podporu příslušné patronátní velmoci. Američané však svému jihokorejskému spojenci takovou podporu odepřeli. Hlavně proto, že Trumanova vláda se už dříve rozhodla vyklidit všechna vojenská postavení na asijské pevnině a soustředit se na obranu ostrovních opěrných bodů, jako byly Japonsko, Okinawa a Filipíny - nikoli však Tchaj-wan. Jihokorejský prezident Li Syn-man se pokoušel pro své plány na osvobození severu získat podporu ve Washingtonu i u generála Douglase MacArthura, který byl velitelem amerických okupačních sil v Japonsku, ale nikdy neuspěl. Jedním z důvodů, proč Američané stáhli svá vojska z Jižní Koreje, byla právě obava, že by nevypočitatelný Li Syn-man mohl zahájit „pochod na sever,“ a zatáhnout je tak do války, o kterou nestáli.⁵⁹

Li Syn-manův severní protějšek Kim Ir-sen měl s jím podobné záměry a po určité době i podobnou zkušenost se svým velmocenským sponzorem. Opakovaně se snažil najít v Moskvě podporu pro vojenské tažení za sjednocení Koreje a opakovaně se setkával s odmítnutím - až do ledna roku 1950, kdy na další

z řady svých žádostí o podporu dostal povzbudivější odpověď. Zdá se, že tuto změnu stanoviska způsobilo Stalinovo přesvědčení, že v danou chvíli je otevření „druhé fronty“ ve východní Asii proveditelné a že by ji mohl zbudovat rukama svých prostředníků, což by minimalizovalo rizika pro SSSR, a že Američané na to nebudou reagovat. Nic přece neudělali ani pro záchranu čínských nacionalistů, a navíc ministr zahraničí Acheson 12. ledna 1950 veřejně vyhlásil, že americký „obranný perimetr“ nezasahuje do Jižní Koreje. Stalin jeho projev četl velmi pečlivě - a také si mohl prostudovat (díky laskavosti britských špiónů) přísně tajnou studii Rady národní bezpečnosti, ze které Acheson vycházel - a pověřil svého ministra zahraničí Molotova, aby celou věc prodiskutoval s Mao Ce-tungem. Sovětský vládce potom informoval Kim Ir-sena že, „podle informací přicházejících ze Spojených států... tam převládají nálady proti zasahování“. Kim zase Stalina ujistil, že „útok bude bleskový a válka skončí vítězně do tří dnů“.⁶⁰

To, že Stalin dal Kim Ir-senovi zelenou, bylo součástí širší strategie, kterou už dříve prodiskutoval s Číňany. Jejím cílem bylo převzít iniciativu ve východní Asii, proto krátce po schválení invaze do Jižní Koreje povzbuzovali Sověti také Ho Či Mina, aby v Indočíně vystupňoval ofenzivu proti Francouzům. Úspěchy v obou oblastech budou udržovat dynamiku procesu nastartovaného Maovým vítězstvím v předchozím roce. To vykompenzuje neúspěchy, které Sovětský svaz potkaly v Evropě, a pomůže čelit stále zjevnější snaze Američanů zapojit Japonsko do svého systému poválečných vojenských aliancí. Důležitou výhodou této strategie bylo, že nevyžadovala přímé sovětské angažmá: iniciativu převezmou Severní Korea a Viet Minh pod záminkou, že bojují za sjednocení svých rozpuštěných zemí. A Číňané, stále dychtící po Stalinově imprimatur, které by potvrdilo pravdivost jejich revoluce, byli víc než ochotni kdykoliv poskytnout veškerou logistickou podporu, pokud to bude potřeba.⁶¹

Takové tedy byly okolnosti, které vedly k severokorejské invazi do Jižní Koreje. Jedinou věcí, kterou Stalin neodhadl, byl dopad, jaký to bude mít na Američany. V USA tento náhlý útok způsobil skoro stejně velký otřes, jakým bylo přepadení Pearl Harboru před devíti lety, a jeho důsledky pro strategii Washingtonu byly přinejmenším srovnatelně dalekosáhlé. Jižní Korea sama o sobě měla pro světovou mocenskou rovnováhu jen malý význam, ale skutečnost, že byla napadena tak bezostyšně - přes 38. rovnoběžku, jež byla hranicí garantovanou Organizací spojených národů -, působila jako útok na celý poválečný systém kolektivní bezpečnosti. Vždyť právě agresivní akce tohoto typu

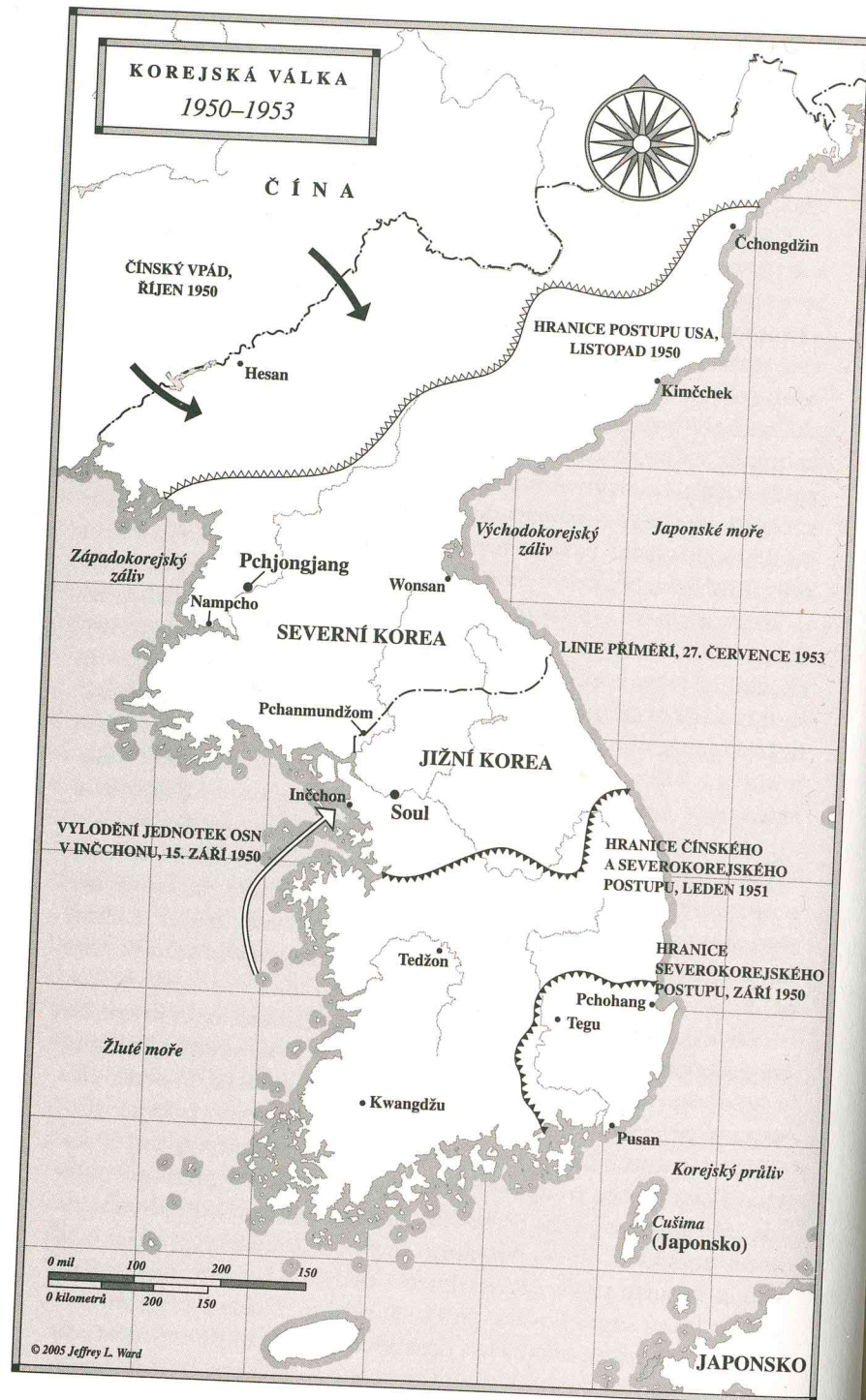
vedly ke zhroucení mezinárodního řádu ve 30. letech a následně k vypuknutí 2. světové války. Truman nepotřeboval dlouho přemýšlet o tom, co udělá: „Nemůžeme nechat OSN padnout,“ říkal svým poradcům opakovaně.⁶² Jeho vládě stačilo pár hodin k rozhodnutí, že Spojené státy budou Jižní Koreu bránit. Nikoli však jen svou autoritou, ale také autoritou OSN.

Dalo se to udělat rychle ze dvou důvodů. Ten první spočíval v tom, že americké ozbrojené síly se nacházely přímo v sousedství ohroženého poloostrova, na území okupovaného Japonska - aspekt, který Stalin, zdá se, přehlédl. Druhým důvodem - a dalším Stalinovým opomenutím - pak byla skutečnost, že v Radě bezpečnosti OSN tou dobou chyběl sovětský delegát, a Stalin tudíž nemohl uplatnit své právo veta a tím akci Spojených národů zabránit. Svého zástupce odvolal před několika měsíci na protest proti tomu, že světová organizace odmítla přijmout čínské komunisty. A tak se mezinárodní společenství, na základě souhlasu OSN, dokázalo během několika dní zmobilizovat, aby čelilo této nové hrozbě, což byla další reakce, s níž Stalin nepočítal.

Reakce, která - a to je třeba říci - málem ztroskotala. Americká a jihokorejská vojska byla útokem zatlačena do jihovýchodního cípu korejského poloostrova a možná by musela být evakuována úplně, nebýt brilantního manévru velitele sil OSN generála MacArthura, který Severokorejce zaskočil v polovině září útokem z moře, odvážným vyloděním v Inčchonu poblíž Soulu. MacArthur severokorejskou armádu brzy uzavřel do pasti jižně od 38. rovnoběžky a téměř bez odporu postupoval do Severní Koreje. Stalin, otřesený vývojem událostí, se už skoro smířoval s prohranou válkou, a dokonce i s možností, že Američané budou okupovat i Severní Koreu, která přímo hraničila jak s Čínou, tak i se Sovětským svazem: „Co s tím,“ podotkl rezignovaně. „Tak ať. Ať jsou Američani našimi sousedy.“⁶³

Zbývala ovšem ještě otázka, co udělají Číňané. Mao invazi do Jižní Koreje podporoval, a navíc dokonce ještě před vyloděním v Inčchonu - tuto operaci předvídal a varoval Kim Ir-sena, aby se na ni připravil - začal přemísťovat své jednotky z pobřeží proti Tchaj-wanu k hranici se Severní Koreou. „Neměli bychom nechat Korejce bez podpory,“ řekl svým poradcům počátkem srpna. „Musíme jim podat pomocnou ruku tím, že do Koreje vyšleme dobrovolníky.“⁶⁴ Ve Washingtonu se možné čínské intervence obávali, a Truman proto MacArthurovi nařídil, aby nepostupoval až k řece Ja-lu, která tvořila čínsko-korejskou hranici. Ministerstvo zahraničí se zatím přes různé prostředníky snažilo Číňany odstrašit poukazováním na pravděpodobnost obrovských ztrát na životech

čínských vojáků. Mao měl po určitou dobu potíží s tím, aby o nutnosti intervence přesvědčil své vlastní soudruhy z čínského vedení. To Stalina na začátku října přimělo sdělit Kim Ir-senovi, že bude muset evakuovat Severní Koreu úplně. Brzy nato ale Mao doma prosadil svou a mohl Rusy a Severokorejce informovat, že jim Číňané brzy přijdou na pomoc.⁶⁵

A tak se koncem listopadu 1950 zase jednou dvě armády setkaly na opačných březích jedné řeky – tentokrát ale s vědomím, že nyní nebude následovat jásot, potřásání rukou, tanec, popíjení a naděje. „Myslel jsem si, že už tu válku máme vyhranou!“ vzpomínal jeden americký důstojník. „Byl Den děkuvzdání a my jsme dostali k jídlu všechno, co bychom o tomhle svátku měli doma, kdybychom tam byli... V té době [jsme] se blížili k řece Ja-lu, a to znamenalo, že pojedeme domů.“⁶⁶ Jenomže armáda na druhém břehu řeky měla jinou představu. „Máme v úmyslu,“ vysvětloval její nejvyšší velitel Mao Ce-tung Stalinovi, „vyřešit [korejský] konflikt, to znamená zničit americké ozbrojené síly v Koreji nebo je zároveň s vojenskými jednotkami ostatních agresorů vytlačit ze země.“⁶⁷ 26. listopadu začalo přibližně 300 000 čínských vojáků tento slib plnit – s vytrubujícími polnicemi, s útoky lidských vln a se všemi výhodami momentu překvapení na své straně. O dva dny později MacArthur informoval Sbor náčelníků štábů: „Čelíme teď úplně nové válce.“⁶⁸

VIII.

PORÁŽKA ZEMÍ OSY a jejich spojenců ve 2. světové válce tedy do poválečného světa pocit bezpečí nevněsla. Na konci roku 1950 už Spojené státy, Velká Británie a Sovětský svaz nemohly lidské a materiální ztráty, kterými zaplatily za vítězství nad Německem a Japonskem, chápat jako cenu zaplacenou za více jistoty. Členské země Velké koalice byly teď protivníky ve studené válce. Jejich zájmy se ukázaly jako neslučitelné; ideologie zůstávaly nadále přinejmenším stejně vyhraněné jako před válkou; strach z překvapivého útoku stále pronásledoval vojenské velitele ve Washingtonu, Londýně i Moskvě. Zápas, který začal kvůli poválečnému uspořádání v Evropě, se nyní přelil i do Asie. Stalinova diktatura neubrala nic ze své krutosti ani se nijak nemírnila v krvavých čistkách, na něž se spoléhala odjakživa. Ale s nástupem mccarthismu ve Spojených státech a s přibývajícím nezvratnými důkazy o tom, že špiónáž ve prospěch Sovětů kvetla na obou stranách Atlantiku, už vůbec nebylo jisté, jestli si samotné západní demokracie dokážou

zachovat toleranci vůči domácím názorovým odpůrcům a úctu k občanským svobodám, tedy své základní hodnoty, jimiž se lišily od diktatur, ať už fašistických nebo komunistických.

„Podstatou věci je, že trocha totalitářství je uložena kdesi hluboko v každém z nás bez výjimky“, řekl Kennan studentům Státní válečné akademie (National War College) v roce 1947. „Pouze hřejivé světlo důvěry a bezpečí je tím, co tohoto zlého ducha drží na uzdě... Pokud se důvěra a bezpečí vytratí, nemyslete si, že není připraven zaujmout jejich místo.“⁶⁹ Toto varování od autora „strategie zadržování“ – podle níž protivník, který má být zadržen, mohl stejně snadno působit mezi těmi, kdo se těší svobodě, jako mezi jejími nepřáteli – ukazovalo, jak všudypřítomný začínal být strach v poválečném světovém řádu, do něhož lidé předtím vkládali takové naděje. Také nám to pomáhá pochopit, proč Orwellův román *1984*, který v červnu 1949 vyšel, zaznamenal okamžitý literární úspěch – s tím že, jak poznamenaly *New York Times*, „výkřiky hrůzy byly ještě silnější než potlesk“.⁷⁰

Jenomže Orwellova vize počítala alespoň s nějakou budoucností, ať už jakkoli ponurou. Kennan se však na počátku roku 1950 obával, že třeba už vůbec žádná budoucnost *nebude*. V přísně tajném memorandu připraveném pro Trumanovu vládu, která je ale ignorovala, upozorňoval, že použití síly historicky bylo „prostředkem k dosažení cíle, jímž nebyla válka samotná,... cíle, který přinejmenším nebyl popřením základů života vůbec“. Atomová a vodíková bomba tuto povahu ovšem neměly:

Vracejí nás zpátky, mimo hranice západní civilizace, k takovému pojetí války, které bylo kdysi běžné u asijských hord. Nelze je [atomové zbraně] fakticky uvést v soulad s politickým účelem, který dává přednost ovlivňování života nepřátel před jejich vyhubením. Neberou v potaz konečnou odpovědnost, kterou lidé za sebe navzájem mají, dokonce i za chyby a nedostatky těch druhých. Jsou založeny na nevyřčeném předpokladu, že člověk nejen může být, ale že opravdu je svým nejhorším a nejstrašlivějším nepřítelem.

To poučení, tvrdil Kennan, najdeme už v Shakespearovi:

*Všechno pak pozře násilí,
na němž se živí zvůle, zvůli sytí lačnost
a lačnost jako nenažraný vlk
ve smečce se zvůli a násilím,
vedena nenasytnou bltavostí,
sežere sama sebe“.*⁷¹

KAPITOLA DRUHÁ

ZÁCHRANNÉ ČLUNY A ČLUNY SMRTI

PREZIDENT TRUMAN: *Podnikneme veškeré kroky nezbytné ke zvládnutí vojenské situace, přesně tak jako vždycky.*

REPORTÉR: *Patří k tomu i atomové bomby?*

PREZIDENT TRUMAN: *Patří k tomu všechny zbraně, které máme... Vojenský velitel v poli bude mít pravomoc použít tyto zbraně, jakou měl vždycky.*

TISKOVÁ KONFERENCE PREZIDENTA USA,
30. 11. 1950¹

ČÍNSKÁ LIDOVÁ DOBROVOLNICKÁ ARMÁDA – abychom použili její oficiální, byl zavádějící označení – začala potají překračovat řeku Ja-lu v polovině října. Na konci listopadu už byla připravena, a když se síly Spojených národů, tvořené hlavně americkými a jihokorejskými jednotkami, přiblížily k čínsko-korejské hranici, Číňané náhle udeřili se zničující silou. V den Trumanovy tiskové konference ustupovaly MacArthurovy armády před zdrcujícím nepřátelským náporům a ve Washingtonu se tou dobou hledala zoufalá opatření k záchraně situace.

2. prosince MacArthur v mezích pravomoci, kterou mu udělil prezident Truman, vydal americkému vojenskému letectvu rozkaz svrhnout pět atomových bomb, z nichž každá měla výbušnou sílu hirošimské pumy, na čínské útočné proudy postupující Korejským poloostrovem. Ačkoliv v otevřeném terénu neměly takový účinek jako proti japonským městům na konci 2. světové války, jejich výbuchy a následné ohnivé bouře přece jen nepřátelskou ofenzivu zastavily. Při atomovém útoku bylo zabito asi 150 000 čínských vojáků a spolu s nimi neznámý počet amerických a korejských válečných zajatců. Spojenci z NATO MacArthurovu akci, kterou podnikl bez konzultace s nimi, okamžitě odsoudili a jen americké veto v Radě bezpečnosti zabránilo zrušení šest měsíců starého rozhodnutí tohoto orgánu, jímž schválil vojenskou akci na obranu Jižní Koreje. Sovětský svaz pod silným tlakem svého čínského spojence, aby provedl odvetný úder svými jadernými zbraněmi, dal Spojeným státům osmačtyřicetihodinové ultimátum: buď zastaví své vojenské operace na